

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

JŪRATĖ JASAITYTĖ
Studijų programos Literatūrologija II kurso studentė

Kaltės metamorfozės Albert'o Camus romane „Krytis“ ir Antano Škėmos romane „Balta drobulė“

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
Prof. dr. Vytautas Bikulčius

ŠIAULIAI 2015

TURINYS

I. ĮVADAS.....	3
II. INDIVIDO – KOLEKTYVO SANTYKIO XX A. TEORINĖS (FILOSOFINĖS – SOCIOLOGINĖS) REFLEKSIJOS.....	6
2.1. M. Heideggerio čiabūties analitikos kontūrai	6
2.2. J. Baudrillard'o demaskuojanti visuomenės kritika: nuo simuliacijos iki kūno	8
2.3. Kaltės vaidmuo individo – kolektyvo santykio kontekste	11
III. KALTĖS METAMORFOZĖS XX A. VIDURIO PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ ROMANE	14
3. 1. Kaltės patirties raiška A. Camus romane „Krytis“ (1956).....	14
3.1.1. Nekaltumas, arba neįsisąmoninta kaltė.....	14
3.1.2. Kaltės įsisąmoninimas. (Procesas ir prielaidos)	17
3.2.3. Kaltės akivaizdoje: Kito mirtis ir anti-visuomeniškumas.....	20
3.1.4. Kaltės visuotinumumas	24
3.1.5. Kaltojo už-klausimas mirties ir religijos akivaizdoje	27
3.2. Kaltės patirties raiška A. Škėmos romane „Balta drobulė“ (1958).....	31
3.2.1. Socialinis kaltės determinuotumas.....	31
3.2.2. Kaltės raiška vakarietiškosios kultūros prieglobstyje	34
3.2.3. Kaltės destruktivumas	37
3.2.4. Naujasis pasaulis ir tapatybės paieškos kaltės horizonte	39
3.3. Kaltės raiška A. Camus romane „Krytis“ ir A. Škėmos romane „Balta drobulė“ komparatyvistiniu požiūriu.....	42
3.3.1. Kaltė kaip procesas. Metamorfozės	42
3.3.2. Kaltė kaip rezultatas.....	44
IV. IŠVADOS.....	46
V. SANTRAUKA.....	49
VI. SUMMARY	50
VII. LITERATŪRA	51
VIII. METRIKA	55
IX. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	56
X. PUBLIKACIJOS MAGISTRO DARBO TEMA	57

I. ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Šio magistro darbo naujumas susijęs ne tiek su pasirinktos temos radikaliu naujumu, o su pačiu šio darbo atlikimo pobūdžiu. Kaltės problematikai skirti tiek atskiri leidiniai lietuvių kalba, tiek versti iš užsienio kalbų, tačiau dažniausiai šis fenomenas integruojamas šalia kitų, tapdamas platesnės problemos tyrimo lauko dalimi¹. Be to, neretai jis susiaurinamas iki vienos kurios nors srities reprezentanto, pavyzdžiui, teisės, religijos, filosofijos. Šiuo magistro darbu bus siekiama pažvelgti į kaltę kaip į daugialypį reiškinių, užfiksuotą XX a. vidurio romanuose: A. Camus „Krytis“ (1956) ir A. Škėmos „Balta drobulė“ (1958).

A. Camus laikomas vienu iš reikšmingiausių XX – ojo amžiaus rašytojų, egzistencializmo atstovų, moralinių autoritetų. Jo romanas „Krytis“ išsiskiria iš likusios kūrybos, žaisdamas ironija, sarkazmu, keldamas klausimus. Kai kuriems „Krytis“ liudija „nuovargio ir pesimizmo gaidą“ (Tauragienė 2008, 23), kitiems – „rašytojo stilius, regis, pasiekė tobulumo viršūnę“ (Grenier 2010, 292). A. Škėma – išėivijos rašytojas, dramaturgas, aktorius, kurio kūrybos stilius ir temos nutolusios nuo tradicinių patriotinių raiškos ir turinio reikalavimų. „Balta drobulė“ – neabejotinai vienas iš skaitomiausių lietuvių rašytojų romanų, „išskirtinis 6–ajame dešimtmetyje Amerikoje parašytos itin įvairialypės literatūros kontekste“ (Pociūtė 2012, 175). Šie romanai yra susilaukę nemažo mokslininkų dėmesio², vis dėlto pats savaime šis faktas neapriboja tolesnio gilinimosi į minėtą problematiką galimybes, o suteikia akstiną ieškoti naujų prieigos būdų. Taigi, šio darbo naujumas esti jo tyrimo realizacijos projektas: kaltės patirties

---

¹ Kaltė ar tam tikri jos aspektai nagrinėjami knygoje anglų kalba Devrah Laval „Leap to Freedom. Healing Quantum Guilt“ (2013), Allison C. FitzSimons „Guilt, Anger and God“ (Vancouver: Regent College Publishing, 2003); vokiečių kalba Mathias Hirsch „Schuld und Schulgeföhl. Zur Psychoanalyse von Trauma und Introjekt“ (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2014), Stephan Grätzel „Dasein und Schuld. Dimensionen menschlichen Schuld aus philosophischer Perspektive“ (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2004); lietuvių kalba „Kaltė kaip kultūros fenomenas“ (Inter-studia humanitatis, Nr. 4/ 2007) ir kt.

² A. Camus kūryba, ir romanas „Krytis“, aptariama Roger Grenier „Albert Camus: saulė ir ūksmė. Intelektualinė biografija“ (iš prancūzų kalbos vertė Vytautas Bikulčius, Vilnius: Baltos lankos, 2010), M. Longstaff „The Fiction of Albert Camus. A Complex Simplicity“ (Bern: Peter Lang AG, 2007), Emmanuelle Anne Vanborne „The Originality and Complexity of Albert Camus’s Writings“ (New York: Palgrave Macmillan, 2012), John Robert Maze „Albert Camus: Plaque and Terror, Priest and Atheist“ (Bern: Peter Lang AG, 2010), Brian T. Fitch „The Fall“. A Matter of Guilt“ (New York, 1995) ir kt.

Antano Škėmos kūrybai skirtos monografijos: Loretos Mačianskaitės „Antano Škėmos Balta drobulė: pasaulis ir diskursas“ (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998), Vijolės Višomirskytės „Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė“ (Kaunas: VDU leidykla, 2004), „Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje. Kolektyvinė monografija“ (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012). Tiek atskiri skyriai bendresnio pobūdžio veikaluose, pavyzdžiui, Janinos Žėkaitės „Modernizmas lietuvių literatūroje“ (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002), Nerijaus Brazausko „XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės“ (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010).

fenomeno, XX a. vidurio rašytojų A. Camus romano „Krytis“ ir A. Škėmos „Balta drobulė“ bei pasirinktos metodologinės priegijos sintezės teikiami rezultatai.

Temos aktualumą galima pagrįsti keletu pagrindinių argumentų. Visų pirma, pačiu pasirinkto fenomeno tyrimo reikšmingumu visai žmogiškajai kultūrai, kurios svaria konstituojančia dalimi jis yra. Pasitelkiamas savotiškas inversijos judesys: meninis tekstas ne paslepia, o demaskuoja reiškini. Tam tikra šio tyrimo dalimi stengiamasi pasekti minėto proceso eigą ir ypatybes pasirinktuose romanuose. Iš šio argumento išplaukia antrasis, kai to paties laikotarpio, bet skirtingų kultūrų autorių kūrinuose užfiksuota esminė XX a. žmogaus situacija, keitusi ištisą gyvenimo būdo, pažiūrų, apibendrintai galima įvardyti *tradicija*, sistemą nauja sistema. Konstatuojamas naujo individo ir naujos visuomenės susiformavimas tampa ir problema, ir pagrindu tolesnei individo egzistencijai visuomenėje. Abu romanai, A. Camus „Krytis“ ir A. Škėmos „Balta drobulė“, traktuojami kaip svarbūs tokios kaitos vaizdavimo, apmąstymo ir konstatavimo kūriniai. Trečia, A. Škėmos romano lyginimas su A. Camus romanu remiasi ne vien eksplicitiniais panašumais, bet ir siekiu lietuvių literatūrą matyti platesniame literatūros lauke.

Darbo objektas. Kaltės fenomeno raiška A. Camus romane „Krytis“ ir A. Škėmos romane „Balta drobulė“ individo – kolektyvo santykio perspektyvoje.

Darbo tikslas. Ištirti kaltės fenomeno reprezentaciją A. Camus romane „Krytis“ ir A. Škėmos romane „Balta drobulė“.

Darbo problema. Kodėl XX a. žmogaus, asmenybės ir visuomenės nario, kaltės patirtis galima tik metamorfozių (nevienalytiškumo, transformacijos) forma?

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti Martino Heideggerio ir Jeano Baudrillard'o koncepcijų aspektus, skirtus individo – kolektyvo santykio, sociokultūrinio konteksto problematikai.
2. Atskleisti A. Camus romane „Krytis“ funkcionuojantį kaltės fenomeną, ypatingą dėmesį skiriant individo – kolektyvo santykiui ir sociokultūriniais veiksniams.
3. Atskleisti A. Škėmos romane „Balta drobulė“ vyraujantį kaltės fenomeną, jo raišką ir vaidmenį asmens santykiui su savimi ir kitais visuomenės nariais sociokultūrinio konteksto perspektyvoje.
4. Palyginti abiejų rašytojų kūrinuose funkcionuojančio kaltės fenomeno raiškos ypatybes.
5. Pateikti kaltės, kaltės metamorfozės (metamorfozių), kaltės subjekto sampratas, suformuluotas naudojantis atlikto tyrimo rezultatais.

Tyrimo metodologija. Kaltės patirties sklaida A. Camus ir A. Škėmos romanuose tiriama iš keleto perspektyvų, tarsi persiklojančių viena ant kitos arba papildančių viena kitą. Visų pirma, iš galimų strategijų pasirenkama viena, pakankamai plati, – individo ir kolektyvo santykis, tampantis esminiu

tyrimo pagrindu. Šis santykis neapsiriboja kurio nors vieno nario išskyrimu, bet siekiamas matyti abipusės priklausomybės ir įtampos ryšių visumoje. Antra, atsižvelgiama į sociokultūrinio konteksto svarbą. Teorinės metodologinės priegios atlieka nuolatinio tyrimo palydovo vaidmenį, t. y. jos ir užpildo tam tikras metodologines, terminologines spragas, atsirandančias dėl paprasčiausio nepakankamumo laikytis uždaro romanų tyrimo pobūdžio, o taip pat yra kontekstas, kuriame tiriami šie kūriniai. Pasirinktas tokios „konteksto plėtros“ būdas – M. Heideggerio čiabūties analitika ir J. Baudrillard'o sociologinės filosofinės koncepcijos. Čiabūties analitika pasitelkiama individo ir kolektyvo santykio tyrimui, ypač pirmojo nario [individo] faktinės būklės ir potencialios transformacijos link autentiškumo analizei. J. Baudrillard'o sociologinės filosofinės³ koncepcijos papildo antrojo santykio nario, – kolektyvo, – analizę, bei padeda konceptualizuoti tam tikrus sociokultūrinio konteksto aspektus. Abiejų autorių romanų lyginimas atliekamas pasitelkus komparatyvistinės tematologijos priegią, kurios principai traktuojami kaip, viena vertus, parankūs darbui su jau apdorota medžiaga, kita vertus, atsižvelgiantys į pirminę jos formą. Pagrindinė tema – kaltė, priskirtina fundamentalioms žmonijos kultūros ir literatūros problemoms, tiriamuose romanuose pasirodanti kaip reikšmingas epochos reprezentacijos momentas. Tyrimo strategija leidžia nuosekliai ir metodologiškai angažuotai kvestionuoti temą, atskleidžiant įvairius, bet ne padrikus aspektus, bei priėti prie pagrįstų išvadų.

Darbo struktūra. Darbo struktūra siekia atliepti atliktam tyrimui, nuosekliai atskleidžiančiam kelią nuo pirminių intencijų, taigi teorinės dalies, kurioje aptariama metodologija, pagrindinės sąvokos, sociokultūrinis kontekstas, suteikiamas pagrindas tolesniam tyrimui. Antroji darbo dalis apima atitinkamai A. Camus romano „Krytis“ ir A. Škėmos romano „Balta drobulė“ kaltės fenomeno sklaidos tyrimą. Kiekvienam romanui suteiktas atskiras poskyris leidžia kiek galima atidžiau įsigilinti į jo specifiką, tuo pačiu atskleidžiant tuos aspektus, kurių neišryškintų skubotas gretinimas. Paskutiniuoju dalyje, kuriai galima suteikti simbolinį, o iš dalies ir funkcinį, – „sintetinės“ dalies – pobūdį, atskirose dalyse prieitos dalinės išvados tampa bendro, dar kartą atliekamo tyrimo prielaidomis. Darbo gale pateikiamos viso atlikto tyrimo išvados, literatūros sąrašas ir likusios dalys.

---

³ Nors tradiciškai J. Baudrillard'as laikomas sociologu, o jo veikalai – sociologiniais, tačiau jų turinys rodo tam tikrą filosofinį „krūvį“. Kadangi šiame magistro darbe ne tiek svarbūs konkretūs J. Baudrillard'o pateikiami empiriniai pavyzdžiai, bet tam tikros koncepcijos, pavyzdžiui, simuliacija, implozija, be to, siekiama palaikyti sąsają su M. Heideggerio *filosofine* čiabūties analitika, pasirenkamas minėtas pavadinimas.

II. INDIVIDO – KOLEKTYVO SANTYKIO XX A. TEORINĖS (FILOSOFINĖS – SOCIOLOGINĖS) REFLEKSIJOS

Visas XX – asis amžius pažymėtas problemišku individo ir kolektyvo tarpusavio santykiu bei jo raiška. Nesiaiškinant konkrečių istorinių šio santykio kilmės priežasčių, minėtą problemišumą reikia priimti kaip esamą faktą, kuriuo remdamasi funkcionuoja visuomenė ir jos nariai. Nors iš esmės būklė, kurioje atsiduria individas ir visuomenė konotuojami negatyviai (jau vien terminijos lygmeniu kaip nuosmukis, nuopuolis, susvetimėjimas, neautentiškumas, spektaklis ir kt.⁴), tačiau neatmestina, kad šiame procese ir jo implikuotuose reiškiniuose esama pozityvių momentų. Individo ir kolektyvo (visuomenės) santykiui atskleisti pasirenkamos Martino Heideggerio čiabūties analitika ir Jeano Baudrillard'o filosofinės sociologinės koncepcijos.

2.1. M. Heideggerio čiabūties analitikos kontūrai

M. Heideggerio (1889–1976) čiabūties analitika⁵ gali būti pasitelkta individo ir kolektyvo santykio tyrimui kaip konceptualiai pakankamas ir pilnavertis instrumentarijus. Be to, kaip fundamentaliai šiuolaikiškas, visų pirma, todėl, kad atsižvelgia į klasikinę žmogaus būties užklausimo problemą, ją inkorporuodamas į šiuolaikinės vakarietiškosios civilizacijos kontekstą.

Bendriausia prasme, vartojama šiame darbe, *čiabūtis*⁶ (vok. Dasein arba Da-sein) atitinka žmogų, buvinį savo buvimo būdu išsiskiriantį iš kitų buvinių. Žmogaus charakteristika susijusi su ontologinėmis apibrėžtimis: būtimi ir klausinėjimu apie būtį. Žmogus susiduria su įvairiais buviniais, tačiau save išskiria iš buvinių tirštumos kaip ypatingą būtybę. Ši būtybė suvokia esanti laikina⁷, – baigtinumo suvokimas dar vienas iš buvinių visumos žmogų skiriantis bruožas. Taigi, paaiškėja, jog žmogus – baigtinė, suprantanti, klausianti, stokojanti būtybė, supama pasaulio ir kitų panašių būtybių. Buvimas-pasaulyje ir *buvimas (kartu) su kitais* (Mitdasein) – būties formos, labiausiai susijusios su socialia žmogaus egzistencija. Derėtų pridurti, kad čiabūtis, *sambūvis* (Mitsein), buvimas (kartu) su Kitais, ir kt. apima tam tikrą būties būdą, bet nėra tapačios būčiai [apskritai].

⁴ Kolektyvinius darinius kritikavo ne vienas mąstytojas, pavyzdžiui, José Ortega y Gassetas, Guy Debord'as, Slavojus Žižekas, todėl savaime suprantama terminų įvairovė.

⁵ A. Camus apie M. Heideggerį užsimena esė „Sizifo mitas“, kur vokiečių filosofas sukritikuojamas kaip nepakankamai ilgai išliekantis absurdo problemos akivaizdoje. Plg. „Jis [M. Heideggeris – darbo autorės Jūratės Jasaitytės pastaba] laikosi įsikibęs šito absurdo pasaulio ir kaltina jį netvarumu. Jis ieško savo kelio tarp griuvėsių“ (Camus 2007, 30).

⁶ Šiuo ir kitais atvejais naudojamosi lietuvišku M. Heideggerio terminijos variantu, pateiktu 2014 metais lietuvių kalba išleistame veikalė „Būtis ir laikas“ (vertėjas Tomas Kačerauskas).

⁷ Galima pastebėti, kad čiabūties atributai – būties mąstymas ir laikiškumas – integrali viso veikalo „Būtis ir laikas“ projekto dalis, nes „laikas – kaip tas horizontas, kurio viduje apskritai pasiekiamas būties supratimas“ (Herrmann 1991, 63).

Čiabūtis yra suprantanti būtis. „Jei čiabūčiai esmingai tinka buvimo-pasaulyje būtiškumas, tai jos buvimo supraties esminis sandas yra buvimo-pasaulyje supratimas“ (Heidegger 2014, 71). Supratimas įgalina mąstymą apie patį save, savo santykį su Kitais, vietą pasaulyje. Šiuo atžvilgiu supratimas orientuotas į socialinį pasaulį, taigi, apima tai, kas šiame darbe vadinama individo ir kolektyvo santykiu. „Būti apskritai reiškia būti *pasaulietiškai*. Kasdienybė yra gaubiantis būties visetas“ (Steiner 1995, 114). Be to, čiabūties analitikos ribos gali būti ne tik išplėstos, bet ir konkretizuotos: čiabūtis yra šiuolaikiniame pasaulyje egzistuojanti čiabūtis. Tokį teiginį paremia M. Heideggerio nuostata, kad čiabūties sklaida visuomet vyksta kasdienybėje, tačiau dėl savo įprastumo nepastebima. Iš to seka, kad čiabūties analitika pritaikoma kaip universalus modelis, suspenduojantis apibrėžtus konkrečios čiabūties buvimo „čia“ aspektus.

Čiabūtis nėra pastovi konstanta, t. y. ji nėra konstituota nekintančiu pavidalu ir jam būdingų savybių visuma. Iš tikrųjų kiekviena čiabūtis svyruoja tarp dviejų esminių būklių – autentiškumo ir neautentiškumo. Autentiškumas įgalina supratimo skaidrumą, būties aiškumą, tikresnę egzistenciją pasaulyje. Priešinga būklė – neautentiškumas, slepiantis ir maskuojantis, atitolinantis ir supainiojantis čiabūtį, tiek individualiu, tiek kolektyviniu mastu. Kolektyvinė apibrėžtis vėl nėra atsitiktina: neautentiškumas funkcionuoja ir yra palaikomas kolektyvo, jis – duotybė, reali socialumo forma. Neautentiškumas taip pat iškraipo kalbą, koreguoja mąstymą, sutrikdo supratimą. Vis dėlto šios dvi, viena kitai oponuojančios būklės nereiškia, jog esama skirtingų būties dimensijų: autentiškumas nėra alternatyvi būtis. Tiesą sakant, abiem atvejais pasilieka toje pačioje kasdienybėje, bet esmingai skiriasi *galimybės*. „[G]lūdi *laisvybės toms* autentiškoms egzistencinėms galimybėms egzistenciali-ontologinė galimybės sąlyga. Geba būti yra tai, dėl ko čiabūtis kaskart yra, kaip ji faktiškai yra“ (Heidegger 2014, 159). Čiabūtis yra laisva rinktis galimybės būti.

Neautentiškumas⁸ pasireiškia įvairiais būdais, bet svarbiausias – hegemoniškasis *tūlas* (vok. das Man). Tūlas – nediferencijuota visokių elementų, funkcionuojančių vienu ir tuo pačiu metu masė, deindividualizuota būtis. Tūlas apima nereflektuojamą kasdienybę, į kurią pasineria čiabūtis, nebesinaudodama aktyviais mąstymu ir supratimu. „[T]ūlas iš anksto pateikia bet kurį sprendimą ir nulemtį, jis atima atsakomybę iš būtent tos čiabūties. Tūlas gali tarsi sau leisti tai, kad į jį nuolat būtų apeliuojama“ (Heidegger 2014, 106). Taigi tūlas, gali būti traktuojamas kaip negatyvus patogumas, atitinkantis tuos kolektyvinius mechanizmus, kurie padeda integruotis kolektyve ir „apsisaugoti“ nuo

---

⁸ Autentiškumo – neautentiškumo skirties nereikėtų traktuoti psichologiškai, visų pirma, kaip opozicijų su atvirkščiai proporcingomis [stereotipizuotomis] apibrėžtimis. Tiek autentiškumas, tiek neautentiškumas žymi tam tikrą veiklą, nuostatą, pasirinkimą. Anot Heideggerio, „[n]eautentiškumas gali veikiau apibrėžti čiabūtį visiškai konkrečiai jos veiklumu, susijaudinimu, suinteresuotumu, geba mėgautis“ (Heidegger 2014, 36).

individualaus suinteresuotumo, pavyzdžiui, stereotipai, viešoji nuomonė, kolektyvinė moralė. Anot G. Steinerio, tūlas – tai „[b]ūtis, kuri yra mes, nusitrynė iki bendrybės; ji sumenkusi iki "kažko" kolektyviniame, viešame, kaimeniškame "jė" (Steiner 1995, 121). Kiekvienai atskirai čiabūčiai tūlas pasirengęs patarti ir įsakyti, remdamasis „*nes taip daro visi*“.

Vis dėlto, kad ir kaip būtų įsigalėjęs neautentiškumas, esama būdų išsivaduoti. Du pagrindiniai būdai – mirties patirtis ir rūpestis. *Būtis myriop* – kiekvienos čiabūties fundamentali apibrėžtis: savojo laikinumo įsisąmoninimas ar kitos čiabūties mirties išgyvenimas supurto čiabūties tingią egzistenciją tūlo apsuptyje. Mažiau radikalus, bet galbūt daugiau pastangų reikalaujantis kitas būdas – *rūpestis* (vok. die Sorge), kai viena čiabūtis geba pasišvęsti kitai, neatimdama iš pastarosios jo orumo. Šitaip garantuojamos tik prielaidos judėjimui link autentiškumo, bet ne momentinė ir galutinė būklė. Iš čiabūties reikalaujama nuolatinių pastangų.

Taigi, žvelgiant iš M. Heideggerio čiabūties analitikos pozicijų aišku, jog pateikiama jau egzistuojančių pasaulio ir čiabūties diagnozė. Dėl šios priežasties nėra reikalo jos laikyti nei genetinė (neautentiškumas atrandamas, jis *jau yra*), nei revoliucinė (programa skirta čiabūčiai, o ne sambūviui). Greičiau, imant kai kuriuos ontologinius analitikos aspektus į skliaustus, ji gali būti nulemta, o gal ir sukonstruota, sociokultūrinių veiksnių. Čiabūtis (individas, kolektyvo narys) susiduria su jau įsitvirtinusiomis gyvenimo būdo, kalbos, supratimo ir kt. modeliais, kuriems galima arba priešintis, arba būti jų absorbuotam.

M. Heideggerio čiabūties analitika pateikia motyvuotą ir išsamų būdą, kaip galima vykdyti individo ir kolektyvo santykio tyrimą. Daugeliui aspektų laiduodama visuotinį pobūdį ir nekvestionuodama bendrosios čiabūties judėjimo link autentiškumo struktūros (t. y. nekreipdama dėmesio į potencialius variantus bei išimtis), ji atleidžia nuo svarstymų apie minėto santykio kilmę ir leidžia stebėti jo eigą.⁹

2.2. J. Baudrillard'o demaskuojanti visuomenės kritika: nuo simuliacijos iki kūno

Jeano Baudrillard'o (1929–2007) sociologinės filosofinės koncepcijos suteikia kiek kitokią prieigą prie individo ir kolektyvo santykio problemos. Didesnis dėmesys tenka kolektyvo būklės analizei, o atskiras individas traktuojamas kaip absorbuotas pastarojo. Taigi, tam tikru mastu galima lygybė tarp šių dviejų narių, nes kolektyvas primeta savo konvencijas individui, o šis jas nekritiškai interiorizuoja.

---

⁹ Nebereikia klausti, kodėl taip yra, – tereikia sekti pateiktu modeliu. Pastarasis remiasi prielaida, kad nepaisant įvairių galimų variantų, yra daugiau ar mažiau bendras.

Kolektyvo dominavimas individo atžvilgiu nuolat patvirtinamas iš J. Baudrillard'o pasirinktos analizės pozicijų. Sociumo ir socialumo objektas – visuomenė, jos būklė, apibrėžiama negatyviai, tačiau iš esmės fatališkai – kaip *simuliacija*. Simuliacija – šiuolaikinės visuomenės ir tikrovės būseną¹⁰, pati tikrovė, kurioje nebėra jokių skirčių, rodančių kas „tikra“, o kas „netikra“. „[D]ėl mus supančios tikrovės inercijos praktiškai neįmanoma išvelgti simuliacijos proceso, tai teisinga ir priešinga: [...] *nuo šiol neįmanoma išvelgti tikrovės proceso*, negalima ir įrodyti, kad tikrovė egzistuoja“ (Baudrillard 2009, 30). Tai – neapibrėžta, neaiški, užpildyta dviprasmybių, prieštaravimų būseną, kai objektas nebetekęs savo pavidalo, funkcijos, realybės. Iš esmės, nuosekliai sekant J. Baudrillard'o mintimi, simuliacija yra netikrumo būklė, slepianti savo netikrumo pobūdį.

Su simuliacija susijęs *simuliakras*, J. Baudrillard'o apibrėžiamas kaip fikcinis objektas, pseudomechizmas¹¹, kolektyvo lygmeniu atliekantis tam tikrą funkciją. Simuliakrai, traktuojami kaip sudedamosios tikrovės dalys, būna pačios įvairiausios konfigūracijos. Dažniausiai J. Baudrillard'o minimi politinės ir ekonominės sferos simuliakrai, nagrinėjamas jų kaitos (iš esmės evoliucijos) procesas, veikimo principai. Taip pat esama sociokultūrinės prigimties simuliakrų, tiesiogiai veikiančių ir kolektyvo funkcionavimą, ir individo egzistenciją. Pastariesiems būtų galima priskirti daugiamilijoninius miestus, jų erdves, prekybos, kultūros objektus, masines komunikacijos priemones, technologijas ir pan.¹²

Santykio tarp kolektyvo ir socialinės tikrovės reguliaciniam mechanizmui, o tuo pačiu, savaimė suprantama, ir tarp individų, galima priskirti *ženklus*. Ženkilai atskiriami nuo daiktų, kurių reprezentantais lyg ir turėtų būti laikomi, ir tampa savarankiška cirkuliuojančią simbolinę, ir nepalyginti mažiau materialinę, vertę turinčią realiją. Ženkilai, konkuruoja tarpusavyje tik kaip ženklai, ir tam tikrų ženklų vartojimas yra privalomas tam tikrai socialinei individų grupei. „Šiais laikais skirtumais (aprangos, ideologijos, netgi lyties) yra mainomasi plačiame vartojimo konsorciume. Tai socializuoti ženklų

---

¹⁰ Terminas „šiuolaikinė visuomenė“ šiame darbe nedisponuoja itin griežtomis chronologinėmis ribomis, t. y. daroma prielaida, kad tiriamų A. Camus ir A. Škėmos romanų laikas yra bendresnio laiko dalis, istoriškai apimančio naujausiuosius laikus. Žinoma, būtų galima konkretizuoti modernizmo ir postmodernizmo momentus, kurių nesama vienareikšmiškų ir visuotinai pripažįstamų vietos ir laiko definicijų prasme. Remiantis J. Baudrillard'u, modernizmą reiktų sieti su reprezentacija, o postmodernizmą su simuliacija kaip pagrindiniais organizuojančiais principais. „[M]odernias visuomenes organizuoja gamyba ir prekių vartojimas, tuo tarpu postmodernias visuomenes – *simuliacija* bei vaizdų ir ženklų žaismas“ (Kelnner, 2007). Iš kitos pusės, simuliacija gali būti suprantama kaip reprezentacija. „Baudrillard'o simuliakro ir simuliacijos samprata, galima sakyti, yra reprezentacijos sampratos polemė ir alternatyvus atitikmuo“ (Sverdiolas 2006, 177). Vadinas, potenciali skirtis išlieka problemiška ir nevienareikšmiška, o romanų laikas šiuo vertinimo aspektu išlaiko interpretacinį pobūdį.

¹¹ Kita vertus, simuliakras gali būti pakankamai realus objektas, kurio panaudojimo galimybės yra itin įvairiapusiškos (pavyzdžiui, gelžbetonis architektūroje). Tačiau šiuo atveju „[s]imuliakrai neturi referento ar pagrindo jokioje kitoje tikrovėje, tik savo pačių“ (Sverdiolas 2006, 185).

¹² Iš esmės simuliakrais galima laikyti vos ne visus šiuolaikinės vakarietiškosios kultūros daiktus ir reiškinius. Simuliaciją J. Baudrillard'as beveik patologiškai išvelgia visur: politikoje, ekonomikoje, kultūroje, reklamoje, gyvenimo būde, mąstyme (kaip žmogus mąsto, apie ką mąsto), žmogaus kūne, psichoanalizėje ir t. t. Remiantis logika, išplaukiančia iš tokios nuostatos, simuliacija yra totalus visa ko, kas yra ir gali būti, pagrindas.

mainai“ (Baudrillard 2010, 109). Nuošalyje palikus ekonominę šio reiškinio pusę, paaiškėja, jog pirmiausia ženklai, o tik po to juos atitinkantys daiktai ar paslaugos, charakterizuoja asmenybę.

Su ženklų vaidmeniu susijęs kūno diskursas, irgi aktyviai formuojantis kolektyvinius vaizdinius bei konkrečius individus. Žmogaus kūnas prilyginamas jo kūrybos objektui, atitinkančiam tam tikras iš anksto nustatytas klišes. Fizinis patrauklumas, jėga, ištvėrmė tampa pilnaverčio vyro idealu, privalomu atitikti modeliui. Moters kūno vaizdinys atitinka panašius patrauklumo ir jaunatviškumo reikalavimus, tačiau skiriasi strategija: vyro kūnas vertinamas kaip savitiksliis, o moters kaip skirtas tarnauti kitiems – suvilioti vyrą. Šiuo požiūriu kūno formavimo strategijų pagrindas turi akivaizdžių paralelių su socialiniais lyčių vaidmenimis.

Taigi, individas iš karto atsiduria keblioje ir fatališkoje padėtyje: jis inertiškai juda su mase, vargiai galėdamas priešintis dėsniams, galingesniems ir už masę. Jis tepajėgia mažesniu mastu atkartoti masę, įgyvendindamas primetus troškimus. Antra vertus, tokiu būdu visuomenėje jis veikia pozityviai, nes laikosi tam tikros vertybinės sistemos, gyvenimo būdo pavyzdžio, padedančių prisitaikyti. Vartojimas tampa viena iš esminių individų ir kolektyvą apibūdinančių sąvokų, išreiškiančių kolektyvo troškimus ir individo egzistencijos pobūdį.

Minėtų darinių, vienu didesniu, kitų menkesniu mastu, formuojamas tikrovės pobūdis traktuojamas kaip *hiperrealybė*. Tai – ne adekvačios tikrovės nebuvimas, o tikrovės su-tikrovinimas, t. y. kultūros faktai ir socialinis gyvenimas at-kuriami detaliu, tikrovę sutirštinančiu modusu. „Kad ir kokią visuomenę paimtume, tebesitęsianti gamyba ir perteklinis produkavimas tereiškia, jog ji stengiasi prikelti tikrovę, slystančią jai iš rankų“¹³ (Baudrillard 2009, 33). Hiperrealybė parodo, kad nebėra patikimų kriterijų pačiai tikrovei apibrėžti. Šį pojūtį dar labiau sustiprina šiuolaikinis vakarietiško kolektyvo funkcionavimo pobūdis ir gyvenimo būdas.

Simuliacijos ir hiperrealybės sąlygomis gyvuojantis kolektyvas, šiuo atveju pirmiausia vakarietiško modelio visuomenė, anot J. Baudrillard'o, neišvengiamai artėja link *implozijos* – vidinio susinaikinimo. Ši visuomenė – tai visą negatyviai konotuojamą energiją savyje kaupiantis darinys, kurio liūdną pabaigą lems pats jo funkcionavimo būdas. Daugmaž panaši nuostata lydi ir visą individo – kolektyvo santykio problemos svarstymą.

Atsižvelgiant į J. Baudrillard'o sociologines filosofines koncepcijas, ryškėja pesimizmas, netgi savotiškas kritinis nihilizmas. Šiuolaikinė vakarietiška visuomenė ir jos sukurta civilizacija apibrėžiamos negatyviai, iš esmės nesitikint iš jų nieko pozityvaus. Tokioje perspektyvoje problemos, buvusios prasmingos iš M. Heideggerio čiabūties analitikos, totalios simuliacijos teorijoje tampa beprasmės. Visų

---

¹³ Gamyba šiuo atveju suprastina ne vien ekonomine prasme; tas pats principas galioja kultūrai, socialiniams santykiams.

pirma, autentiškumo – neautentiškumo distinkcija¹⁴ negalima vien todėl, kad nebėra terpės minėtai skirčiai įvesti – visur dominuoja hegemoniška simuliacija. Tuo pačiu mažėja individo reikšmė: jo priklausomybė nuo kolektyvinių konvencijų tampa vos ne socialiai genetinė. Kita vertus, šitaip tarsi pro padidinamąjį stiklą pateikta kolektyvo analizė padeda adekvačiau suprasti pačią šiuolaikinę vakarietišką visuomenę (ir civilizaciją) bei su ja stipriai susijusio individo vaidmenį.

2.3. Kaltės vaidmuo individo – kolektyvo santykio kontekste

Kaltės fenomeno tyrimas gali būti atliekamas remiantis skirtingomis priegomis, pavyzdžiui, etinėmis, teologinėmis, teisinėmis. Toks tyrimas gali būti atliekamas ir iš socialumo pozicijų, pasirenkant vieną svarbų aspektą – individo ir kolektyvo santykį. Individo ir kaltės santykiai nepraranda dinamikos, kai kuriais atvejais netgi privedami iki kraštutinumo. Kaltė persmelkia individą, iš vienos pusės, per jo santykį su savimi kaip atskira asmenybe ir, iš kitos pusės, kaip kolektyvo narį. Kalto individo vaizdinys tampa ir kultūros, ir socialinės tikrovės reiškiniu. Tuo pačiu nuo kaltės neišsivaduoja ir kolektyvas, teikdamas kaltės prielaidas, vertybinę sistemą ir kaltės atgaminimo būklę.

Žvelgiant iš šios perspektyvos, M. Heideggerio ir J. Baudrillard'o teorinės priegos papildo kaltės problematiką. Kaltasis subjektas nėra atribotas nuo kitų subjektų, bet veikia jų apsuptyje. „Kaltės idėja negali būti savavališkai išgalvota ir primesta čiabūčiai. Tačiau jei apskritai galima kaltės esmės suprasti, tada ši galimybė turi būti nužymėta čiabūtyje“ (Heidegger 2014, 230). Kaltė iškyla kaip daugialypis reiškiny, daugiaprasmiškas semantinis vienetas, atskleidžiamas per individo ir įvairių jo santykių su kitais dalyviais pažinimą. Dar daugiau, būtent kaltę galima laikyti vienu iš veiksnių, kuriančių nuolatinę disharmoniją tarp individo ir kolektyvo.

Sudėtingi tarpusavio priklausomybės ryšiai tarp kaltės, individo ir kolektyvo kuria persipynusią, hierarchizuotą santykių sistemą. Šioje sistemoje, dar prieš pradėdant šio darbo tiriamąją dalį, išryškėja iš anksto apibrėžti vaidmenys ir funkcijos. Kolektyvas traktuojamas kaip dominuojantis individų atžvilgiu, veikiantis reguliuojančių ir sankcionuojančių funkcijų pagalba¹⁵. Individas atlieka dvejopą vaidmenį: jis

---

¹⁴ Jei vis dėlto reiktų minėtos distinkcijos narius priskirti realiam erdvėlaikiui, kultūrinei formacijai, tai šiuolaikinę Vakarų civilizaciją atitiktų neautentiškumo būklė, o autentiškumo tektų tikėtis tik po J. Baudrillard'o pranašaujamos implozijos realizacijos. Kol kas apie ją nieko negalima pasakyti, vadinasi, taip pat ir apie autentiškumą.

¹⁵ Toks vaidmuo atliekamas tūlo, kaip reguliacinio, formalią pusiausvyrą atstatančio kolektyvinio mechanizmo. „[P]ažeidęs jas [taisykles ir viešąsias normas – J. J.] tūlas atsiskaito ir ieško kompensavimo“ (Heidegger 2014, 235–236).

įsivaizduojamas kaip pritapęs prie kolektyvo arba jam oponuojantis. Kaltė – individualių ar kolektyvinių poelgių rezultatas, teikiantis metafizines¹⁶, moralines ar/ ir fizines kančias.

Nors kaltės tyrimas sutelktas ties individo ir kolektyvo santykiu XX a. viduryje, tačiau jo nederėtų laikyti vien tik sekuliariu moderniosios visuomenės reiškiniu. Atidesnis požiūris demaskuoja šio fenomeno įvairiapusiškumą, jo sąsajas su religine sfera (krikščionybe) ir ankstesnėmis nei modernioji urbanistinė kultūromis. Kaip tik dėl šios priežasties reikia turėti omenyje, kad abu romanai, daugeliu atvejų turintys sąlyčio taškų, atstovauja skirtingų kultūrų autoriams. Taigi, tiek kaltės patirties, tiek individo ir kolektyvo santykio reprezentacijos skiriasi.

Kaltė nebefunkcionuoja kaip vientisas darinys, bet suskyla į atskiras dalis, įgaudama savotišką pobūdį, kurį galima pavadinti metamorfozišku. Metamorfozės¹⁷ iliustruoja procesą, patiriamą kaltės subjekto, kuris kinta pagal bendresnį, bet ne privalomos formos modelį. Konkrečiu atveju atskiros šio proceso dalys išsidėsto skirtinga tvarka, yra praleidžiamos ar įgyja naujų pavidalų. Kita vertus, apibendrinta kaltės samprata reprezentuoja XX a. žmogaus asmenybę, patirtį ir egzistenciją.

Šie aspektai implikuoja dar vienos metodologinės prieigos būtinybę: pirmųjų tyrimo etapų medžiaga, iki tol funkcionavusi kaip atskiras vienetas, lyginama tarpusavyje. Lyginimas įgalinamas komparatyvistikos, o dar konkrečiau – komparatyvistinės tematologijos. Kertinė šio tyrimo etapo tema, kaip, beje, ir darbo, yra kaltė. Tai – „struktūruojantis teksto elementas“ (Kašielionienė 2013, 44), kuriuo disponuojama abiejuose romanuose. Taip pat šis elementas konstitutas fundamentalios reikšmės žmogaus būčiai ir kultūrai modusu, integruojančiu daugelį skirtingų aspektų, t. y. sugebančiu apjungti skirtingus požiūrius, bruožus. Pavyzdžiui, metafizinė kaltės samprata pajėgi integruoti arba būti implikuota moralinės, teisinės kaltės.

Kaltės temos tyrimą paremia dar keletas aplinkybių: romanai sukurti panašiu laikotarpiu (6–ąjį dešimtmetį), autoriai, A. Camus ir A. Škėma, atstovauja skirtingoms kultūroms (prancūzų ir lietuvių), nors priklauso tai pačiai Vakarų civilizacijai. Todėl kaltės vaizdavimas gali būti matomas kaip konkrečios epochos aktas, atspindintis suvokimo ir traktavimo dinamiką, įtampą, turinį, raišką. Vis dėlto, visi šie išankstiniai momentai, parengiantys trečiąjį tyrimo etapą, vertinami ne tik kaip suartinantys du autoritetingus rašytojus,¹⁸ bet ir suteikiantys galimybę identifikuoti skirtumus.

---

¹⁶ Šiuo terminu norima pasakyti, kad moralinis kaltės pobūdis nėra vienintelis dominuojantis. Tam tikru momentu kaltumas peržengia etines ribas.

¹⁷ Šiame magistro darbe beveik sinonimiškai vartojami žodžiai *fazės*, *etapai* ir *transformacija*.

¹⁸ Tam tikri A. Camus ir A. Škėmos biografijos ir kūrybos elementai traktuojami taip suartinantys šiuodu autorius, jog netgi prireikia aiškintis, kuo jie skiriasi. Tokį požiūrį demonstruoja Dalia Satkauskytė tekste „Kodėl Škėma – ne Camus, arba šis bei tas apie lietuviškąjį egzistencializmą“. „Tad klausimas, kodėl Škėma – ne Camus (ar kuo ne Camus), kiek provokuojančiai ir pasirinktas tam, kad pagal sinchronizacijos tendenciją išryškintume ir neišvengiamus nesutapimo, prasilenkimo momentus“ (Satkauskytė 2012, 43).

Trečiasis – komparatyvistinis – tyrimo etapas leidžia dar kartą sugrįžti prie atlikto tyrimo medžiagos ir prietų išvadų, kritiškai ir naujai pažvelgiant iš kiek kitokio požiūrio taško: konkrečios epochos, skirtingų autorių kūriniių, individo – kolektyvo santykio kontekste plėtotos kaltės temos.

III. KALTĖS METAMORFOZĖS XX A. VIDURIO PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ ROMANE

3. 1. Kaltės patirties raiška A. Camus romane „Krytis“ (1956)

3.1.1. Nekaltumas, arba neįsisąmoninta kaltė

A. Camus romane „Krytis“ reprezentuojama kaltės patirtis nėra vienalytė ir vienareikšmė, priešingai, – ji sudaryta iš keleto tarpusavyje susijusių, nuolat viena į kitą persiliejančių fazių. Atskira fazė yra prieš tai buvusios rezultatas, todėl chronologiškai, ir hierarchiškai, galima įžiūrėti tiek patį transformacijos procesą, tiek ankstesniųjų „likučius“ paskesnėse. Be to, svarbus tas faktas, kad pasakojimas pradamas nuo tam tikro momento, suponuojančio jau egzistuojančią, veikiančią kaltės patirtį, o ne nuo menamos pirmapradės pradžios. Dėl šios priežasties pirmoji išskiriama kaltės fazė gali būti traktuojama kaip akivaizdi duotybė. Tokią funkciją romane „Krytis“ atlieka *nekaltumo, arba neįsisąmonintos*, kaltės fazė.

Pasakojimo laikas akimirksniu nukelia iš pasakojimo dabarties į praeitį: retrospektyvus požiūris dominuos beveik visame romane. Savo ruožtu nekaltumas, arba neįsisąmoninta kaltė sutampa su pasakojimo pradžia. Minimas laikotarpis pagrindinio personažo Žano Batisto Klamanso apibūdinamas šitaip: „Gyvenau taip, kaip liepė mano prigimtis, o juk visi žinom, kad tai yra laimė, nors dėl visuotinės ramybės mes kartais apsimetam smerkią tokią laisvę, vadindami ją egoizmu“ (Camus 2007, 17). Kaip matyti, pasitelkiama apgalvota nekaltumo ir naivumo retorika, kuomet herojus efektingai save adoruoja, teisina ir ironizuoja. Toks vertinimas suponuojamas, viena vertus, laiko perspektyvos, kita vertus, negalima atmesti, kad atskleidžiama, nors ir kelianti įtarimų klausančiajam, adekvati tuometinė būklė.¹⁹

Nekaltumas, sumišęs su naivumu, nežinojimu, patirties stoka tiesiogiai susijęs su kolektyvo įtaka ir konvencijomis. Jokiū būdu negalima teigti, kad Klamansas šioje fazėje neegzistuoja kaip individas, vis dėlto kolektyvinis veiksnys pirmąją prieš individualųjį. Pirmavimo sklaida gana subtili, juolab, kad Klamansas nėra eilinis vidutinybės tipažas. Jis interiorizuoja kolektyvines vertybes, konvencijas, tačiau šis žingsnis sukelia nepasitenkinimą, nuolatinio nepritekliaus jausmą. Išorinis atitikimas visuotinai reikšmingais laikomiems idealams, pavyzdžiui, *geras specialistas, skriaudžiamųjų gynėjas, nuoširdus draugas, tikras vyras* ir kt., konkrečiu individualiu lygmeniu neturi arba nesugeba įgyti prasmės.

---

¹⁹ Bet kuriuo atveju negalima būti neabejotinai tikram, kuri iš potencialių pasakojimo strategijų yra teisinga. Tegalima konstatuoti, kad didesniu ar mažesniu mastu herojaus pasakojimas apima „ankstesnio gyvenimo Paryžiuje per-pasakojimą ir per-interpretavimą [redescribing and reinterpreting]“ (Solomon 2006, 200). Tokia pati nuostata gali būti pritaikoma ir herojaus dabarties situacijai: herojus, nebepaisydamas laiko ribų, visą pasakojimą per-pasakoja ir per-interpretuoja kiekvienam kitam klausytojui.

Visuomenė, kuri funkcionuoja pasirinkusi tam tikrą legitimų vertybių ir veiksmų modelį, implicitiškai juos niekina ir atmeta. Formalus kolektyvinės tvarkos laikymasis tampa individualia vaidybine, retrospektyviai žiūrint, pozicija: Žanas Batistas Klamansas veikia be įsitikinimų, su paskata, kurią galima pavadinti *nesustojamumu*.²⁰

Pasitelkiant M. Heideggerio čiabūties, jos buvimo (įmesties) pasaulyje, sambūvio koncepcijas, Klamanso elgesys pasirodo esąs ne rudimentinis ar deviantinis, tartum būdingas tik nuo visuotinai pripažintos normos nukrypstantiems asmenims, bet esmiškai būdingas kolektyvui. „[Č]iabūtis yra pirmiausiai ir dažniausiai *ties* rūpimu pasauliu“ (Heidegger 2014, 145). Čiabūtis visuomet pasaulyje, vadinasi, ir kolektyve; visuomet vadovaujasi tam tikromis jau esančiomis taisyklėmis, vertybėmis; yra ties kažkuo sustojusi ir kažkuo susirūpinusi. Ši konfigūracija galioja nepriklausomai nuo konkretaus turinio, kuriuo čiabūtis disponuoja, domisi ir rūpinasi. Klamansas veikia lygiai taip pat kaip bet kuris kitas vakarietiškosios, ir apskritai bet kokios, visuomenės narys. Dėl šio pirmapradžio faktiškumo natūrali asmenybės būklė yra neautentiškumas, kas sociokultūriniu gyvenimo būdo aspektu gali būti traktuojama kaip vartotojiškumas.²¹

Neautentiškumas ir vartotojiškumas pasireiškia kaip interiorizuota kolektyvo įtaka, formuojantys individus. Žanas Batistas taip skiriasi nuo kitų romano personažų todėl, kad jis vienintelis vaizduojamas kaip pilnai, be jokio pasipriešinimo ir kritiškumo perėmęs kolektyvo suformuotą elgesio ir mąstysenos modelį (plg. Klamanso dosnumą ir jo draugo pasidygėjimą elgetomis: „[M]ėgau dalinti išmalda. Vienas mano draugas, doras katalikas, sakydavo, kad pirmas jausmas, kildavęs pamačius elgetą, besiantinantį prie jo namo, būdavo nepasitenkinimas. Tai va, man buvo blogiau: aš džiūgaudavau!“ (Camus 2010, 17–18). Ši kolektyvo modelio ir individo egzistencijos sutaptis „produkuoja“ radikaliai kolektyvinę, menkai individualizuotą asmenybę. Tik vėlesnis skilimas, – kryptis – įgalina permąstyti tuometinę būklę. Iki tol herojus susitapatinęs su kolektyvu, su raiškiu tūlas atitikmeniu.

Tūlo patogumas, veikiantis kaip nuolatinė nukreiptis nuo [*būtent tos*] čiabūties, vis dėlto nėra absoliučiai pajėgus panaikinti galimybes, atveriančias alternatyvas. Prigimtis, liepusi Klamansui ginti nekaltuosius ir šelpti vargšus, niekam nepataikauti ir atlikti savo pareigas, būti geru draugu ir pavyzdingu visuomenės nariu taip pat liepia mėgautis kūnu, jėga, grožiu, malonumais, seksualiniais santykiais.

---

²⁰ Po vieno geradariško darbo tuoj pat seka kitas, po vienos moters ieškoma kitos, po vienos bylos, viešos kalbos ir pan. griebiamasi vis ko nors nauja. Tokia veiklos tendencija atitinka M. Heideggerio pateiktą smalsulio struktūrą, kur du dėmenys „*nelikties* rūpestingoje aplinkoje ir išsiblaškyimo naujose galimybėse“ (Heidegger 2014, 143) teikia trečiąjį, įvardintąjį tekste, *nesustojamumą*.

²¹ Pastarojo termino nederėtų suprasti tik ekonomine prasme. Vartotojiškumas gali būti laikomas bet kokios žmogiškos veiklos atributu: vartojami kultūriniai reikiniai, meno kūriniai, žmonių santykiai. Tačiau ir šiuo požiūriu šio termino nereiktų absoliutizuoti, jis teišreiškia J. Baudrillard'o kultivuojamą poziciją. Pavyzdžiui, „Šis procesas [*vartojimas* – J. J.] pasklinda po kiekvieną individą, nesiliaudamas būti kolektyvine funkcija“ (Baudrillard 2010, 111).

Atrodo, tai tikras savų principų ir troškimų įgyvendinimas, sekimas tik savo prigimtimi, moraliai legitimus egoizmas, išaukštintas dar Friedricho Wilhelmo Nietzsche's. Kūno aukštinimo ir etinės pareigos jungtis, gal dar šiek tiek skambanti paradoksaliai, pasirodo esanti visiškai reali sekuliarizuotame kolektyve, perėmusiame dekalogo priesakus kaip etinio kodekso paveldą (juk Klamansas toks jautrus vargšams ar užimantiems socialiai žemesnę pakopą). Herojus – gerasis samarietis, tačiau be jokios oficialiai afišuojamos sąsajos su Dievu, ir donžuanas, įgyvendinantis *tikro vyro* vaizdinį.

Baigiantis eilinei dienai, Klamansas turėtų jausti neabejotiną pasitenkinimą. „Aš buvau patenkintas. Diena praėjo gerai: padėjau vienam neregiiui, pasiekiau, kad būtų sumažinta bausmė mano ginamajam – jis karštai paspaudė man ranką; sušelpiau keletą žmonių, o po pietų, draugų ratelyje, išrėžiau puikią improvizuotą kalbą apie valdančiosios klasės beširdiškumą ir mūsų elito veidmainystę“ (Camus 2010, 30–31). Akivaizdu, jog herojus kol kas nepatiria jokių prieštaravimų, abejonių, nepatogumų. Tačiau šis komfortas, abipusė dermė tarp kolektyvo (tūlas) ir individo (čiabūties) tėra įprasta kasdienybė. Kartu parodoma, kad tūlas veikia tinkamai: „čiabūtis pirmiausiai ir dažniausiai pasinėrusi tūle ir yra jo dorojama“ (Heidegger 2014, 138).

Tik retrospektyvus žvilgsnis perkeičia požiūrį, kai išgyventa dermė, jaustas komfortas atsiskleidė esą kupini priekaištų. Ankstesnysis Klamansas – „dorybingas, savimi pasitikintis ir teisėtai išdidus žmogus“ (Solomon 2006, 198) vis labiau regimas kaip apsukrus apsimetėlis. Pamažu augantis įtarumas implikuoja savotišką kaltės nuojautą, kur kaltasis galėtų būti pats Klamansas. Iki tol, simboliška, su kalte Klamansas susidurdavo nuolat, bet niekuomet nebuvo centrine figūra – kaltinamuoju: jis, advokatas, gindavęs nusikaltusius asmenis, likdavęs teisminės sistemos nuošalėje (nei nusikaltėlis, nei teisėjas, nei smerkiantis stebėtojas). Ši kaltė buvusi periferinė, visą laik sutinkama kaip Kitų kaltė. Iš šios pozicijos kildavęs pasyvumas teikė saugumą, kurį galėjo panaikinti tik vaidmenų pasikeitimas: nekaltasis privalėjo nusikalsti.

Kaltės jausmas, kurį kelia gyvenimo pilnatvė ir sėkmė, liečia individą kaip sociumo narį. Jis gyvena pagal visus kolektyvo reikalavimus ir yra laimingas, bet ar todėl netampa kaltas prieš kitus, nesugebančius taip tiksliai susitapatinti su kolektyviniu idealu? Argi šitaip suvoktas kaltės jausmas nėra tik nuosavos sėkmės patvirtinimas? Vadinasi, bandyti ieškoti realių asmeninės kaltės požymių, kylančių dėl nusižengimo kolektyvo konvencijoms, reikštų kapituliuoti. Kaltė „*dél ko nors*“ teisine ar etine prasme šiame etape nefunkcionuoja, o ir pasakodamas apie praeitį, Klamansas peikia ne savo darbus, o intencijas.

Neabejotina, kad pasakojimas yra painus: nuolat maišosi prisiminimai ir dabartinė refleksija, moralizavimas ir ironija, asmeninė pozicija ir kolektyvą įkūnijantis kalbėjimas. Bandytas pateisinti herojaus nekaltumą sentimentalium argumentu, esą jis nejautęs dėl ko nors kaltės, nes gyvenęs

pirmapradiškai tyrai, taigi, sekęs „savo prigimtimi“ būtų vienpusiškas. Jis galiotų, jei herojus būtų apibrėžtas tik kaip individas, kurio veiksmai imperatyvūs²², jei nebūtų taip stipriai sutapęs su kolektyvu, jei bet koks pasirinkimas būtų buvęs tik jo dispozicijoje. Tačiau „[k]altės idėja negali būti savavališkai išgalvota ir primesta čiabūčiai“ (Heidegger 2014, 230). Kaltė – realus ir jau realizuotas fenomenas, visuomet iki individui ją atrandant, bet dar nesuvoktinas. Tūlo užhipnotizuota čiabūtis paprasčiausiai nepajėgi išsiveržti iš kasdienybės patogumo, atsigręžti į save ir gebą būti.

3.1.2. Kaltės įsisąmoninimas. (Procesas ir prielaidos)

Klamansas, egzistuoja pragmatiškoje sąjungoje su kolektyvu: individas, atlikdamas kolektyvo sukurto *idealaus nario* vaidmenį, mainais gauna tame pačiame kolektyve pripažintas dvasines ir materialias vertybes. Visgi ši būseną, atrodytų, turinti pasižymėti organišku tarpusavio ryšiu ir pasitikėjimu, pasirodo besanti tik formalus atitikimas (Klamansas apsimeta nuosekliai sekąs visuomenės tvarka, o ši, nekvestionuodama motyvų, traktuoja jį kaip pavyzdinį narį). Ilgainiui individo ir kolektyvo sąjunga ima irti.

Tarp Žano Batisto ir kolektyvo atsirandantis neatitikimas susijęs, viena vertus, su užmaršties – atminties įtampa, kita vertus, su priešinimusi kolektyvinėms normoms. Gerokai vėliau, pasakodamas savo gyvenimo istoriją menamam adresatui, Klamansas retrospektyviai analitiškai įvardija savo tam tikro laikotarpio emocijas ir mentalines būsenas. Pirmiausia jis nurodo „gyvenimo sėkmę“, entuziazmą, visokeriopo vartojimo džiaugsmą, kuriuos lydėjo *užmarštis*. „Anksčiau man gyvenimą visuomet palengvindavo nuostabus gebėjimas pamiršti. Pamiršdavau viską, pradėdant savo sprendimais. Iš esmės niekas man nebuvo svarbu“ (Camus 2010, 38). Taigi, užmarštis koegzistavo su pertekliumi ir pilnatve, tuomet atrodžiusiais savaime suprantamais ir būtiniais.

Iškyla klausimas, kodėl būtent užmarštis buvo vienas Žano Batisto ir kolektyvo sąjungos kintamųjų? Juk ar individas neprivalėtų disponuoti gera atmintimi vien jau todėl, kad visuomenė jį įpareigoja laikytis jos normų ir vertybių, skirti pageidaujamą ir nepriimtina elgesį, vadinasi, interiorizuoti tam tikrus elgesio modelius, kol jie taps socialiai ir moraliai automatiški? Užmarštis – atminties skirtis įgalinama autonomiško subjekto įtampos, konkrečiu atveju susijusios su, sekant viena iš Maurice'o Weyembergho pateikiamų Camus atminties fiksavimo priežasčių: „ne tik civilizacijų, o taip pat ir

---

²² Šioje vietoje galima prisiminti Friedricho Wilhelmo Nietzsche's įtaką A. Camus. Šalia Žano Batisto Klamanso ir Nietzsche's Antžmogio (vok. Übermensch), turbūt ryškiausias paralelės. „[T]aip visapusiškai ir taip paprastai suvokiau savo žmogiškąją esmę, kad mažumėlę jaučiausi esąs antžmogis“ (Camus 2010, 23). Esama ir kitų panašumų, kuriuos, lakoniškai, būtų galima apibrėžti kaip „stipriojo“ egzistenciją: individualus apsisprendimas diktuoja moralines nuostatas, kurių implikuoti veiksmai teikia pasitenkinimą. Klamanso veiksmai buvo koreguojami kolektyvo, kalbant dar bendriau, tūlas hegemonijos.

individų pabaiga“ (Jung 2013, 208). Užmarštis skatina ką tik cituotos prognozės artinimą, ir, akivaizdu, pirmiausia siejama su kolektyvu, segmentuojančiu, manipuliuojančiu, uzurpuojančiu. Tūlas disponuoja šiomis galiomis, įmesties prasme pirmapradiškai reglamentuojančiomis bet kokios čiabūties buvimą pasaulyje. Vis dėlto tūlas nėra absoliučiai užmaršus, jis konstruoja nuosavus reikalavimus atitinkančią atmintį. Tikėtina, kad Klamanso nurodytoji užmarštis lietė individualią dimensiją, kai tuo pačiu metu kolektyviniu atžvilgiu funkcionavo deramai.

Žanas Batistas, kaip kolektyvo disponuojamas individas, egzistuoti tegalėjo nuolat už(si)miršdamas. Užmarštis panaikindavo potencialaus konflikto galimybę, pavyzdžiui, konflikto galimybės ir kaltės jausmo nuslopinimas skriaudos situacijoje: „Aš nebuvo linkęs atleisti nuoskaudų, bet visada jas pamiršdavau. Ir žmogus, kuris manė esąs nekenčiamas, negalėdavo atsitokėti, kai šypsodamasis visu veidu sveikindavausi su juo“ (Camus 2010, 38). Užmarštis – represuojama atmintis – padėdavo herojui atkurti nekaltumo būseną. Neautentiškumas ir kasdienis hegemoniškas tūlas uzurpuodavo bet kokias alternatyvas, kurios būtų įgalinusios kitokį individo požiūrį į save. Paskendęs kasdieniuose, vienas į kitą panašiuose įvykiuose bei apsaugomas užmaršties, veikusios mechanizmo tikslumu, herojus galėjo jausti pasitenkinimą ir savimi, ir kolektyvu. Pokytis, implikuojantis atmintį, t. y. individualios atminties dimensijos atskleidimą ir nepaslėptį, įgyvendinamas kraštutinumo – *išgąščio*. „[T]as išgąščio ‚ko‘ [Wovor] visada yra įpasauiškas, iš apibrėžtos apylinkės, artumoje besiantantis, kenksmingas buvinys, galintis neateiti“ (Heidegger 2014, 153). Žanas Batistas eidamas Menuų tiltu išgirsta juoką, paprastą, žmogišką, tuo pačiu mistinį, – nes nesimato besijuokiančiojo, – juoką.

Paslaptingasis juokas, patirtas kaip išgąstis „dėl ko“, slepia *baimės* struktūrą. Baimė neturi priežasties įpasauiško buvinio prasme, nėra to, į ką ji galėtų nurodyti kaip konkrečią priežastį. Dingstis baimei paaiškės pradėdant prisiminti. Prisiminimo prielaida – juokas drauge skatina individualumą, būtent tos čiabūties, kas pamažu didina konfrontaciją tarp herojaus ir kolektyvo. Galima teigti, jog apskritai tik dabar herojus pradeda suvokti save kaip savo paties objektą, t. y. jis mąsto savo „Aš“. Herojus, netekdamas pasitikėjimo kolektyvu, nebepasitiki ankstesniu savivaizdžiu. Kai kurie tyrinėtojai įžvelgia prasidedantį Klamanso *krytį*. R. C. Solomonas tiesiai sako, kad „jaunesniojo Klamanso dorybės laikomos „kryčiu“ iš vėlesniojo jo įsikūnijimo [incarnation] perspektyvos“ (Solomon 2006, 202). Aukščiausias gyvenimo taškas, kurį, atrodo, jau buvo pasiekęs Klamansas („kažkokia galia“, „širdį tvindančios pilnatvės jausmas“²³), akimirksniu tampa beprasmiškas ir nebepakartojamas.

Kai individo ir kolektyvo sąjunga sutrikdyta, skilimas prasideda tiek individualiu, tiek kolektyviniu lygmenimis. Šio proceso destrukcija, savaime suprantama, paliečia tik herojų, jo asmenybę bei

---

²³ „Krytis“, p. 31

gyvenimą, – kolektyvas ir toliau išlieka nepajudinama, nepakeičiama struktūra. Kaip minėta, pirmiausia herojui sugrįžta atmintis, kurios dėka Klamansas save pamato retrospektyviai kaip netobulą, veidmainišką, nenuoširdžią asmenybę, formaliųjų kolektyvinių vertybių „sumodeliuotą“ individą. Atitinkamai „[p]irmiausiai „esu“ ne „aš“ nuosavos savasties prasme, bet Kiti tūlo būdu. [...] Čiabūtis pirmiausiai yra tūlas ir dažniausiai taip lieka“ (Heidegger 2014, 108). Klamansas gal ne tiek suvokia save buvus Kitu nei tikrasis „Aš“, kiek paslėptą, nereflektuojamą „Aš“, kuriam tūlo nuomonės ir tvarkos pripiršta sėkmė trukdė savasties nepaslėpčiai. Dėl šios priežasties visa, kas anksčiau buvo pozityvu, kuo buvo besąlygiškai pasitikėta, pasirodo buvę maskuotė, melas, iškrypimas.

Tobulumas, dominavimas kitiems žmonėms, egocentrizmas, savininkiškumas, manipuliacijos ir pan. – Klamanso atminties implikuota kontr-charakteristika. Vis dėlto nereikia manyti, kad ji rėmėsi vien individo savivale, arogancija, psichologine konstitucija, kad buvo tik individo dispozicijos dalis, kurią jis galėjo savo nuožiūra koreguoti. Šių savybių adekvatumas tiesai kvestionuotinas, kaip beveik visa, ką Klamansas pasako apie save: jeigu krytis turi tokią apibrėžtą pradžią, savaime suprantama, ankstesnis pozityvumas reflektuojamas vien negatyviai. Iš kitos pusės, Klamansas suvoktiną kaip visuomenės kūrinys, fatališko atsitiktinumo dėka tapęs jos išvirškščiaja puse. Intensyvėjanti atmintis „sviedžia“ Žanui Batistui sukrečiančius kasdienybės įvykius, patvirtinančius jo įtarimus. Dėmesį atkreipsime tik į vieną iš jų – konfliktą prie šviesoforo ir motociklininko skeltą antausį, kaip tipišką sąmonėjančio individo ir kolektyvo vienybės skilimo atvejį. Žanas Batistas apgailestauja negalėjęs atkeršyti motociklininkui ir „d’Artanjanui“, nes šitaip įžeista ir savimeilė, ir jo kaip visuomenės nario statusas. „Tarsi pamiršęs, jog ką tik troškau tapti pačia protingiausia ar tauriausia būtybe žemėje, dabar tegeidžiau viena: primušti pirmą pasitaikiusį po ranka, taigi tapti visų stipriausiu pačiomis primityviausiomis priemonėmis“ (Camus 2010, 42). Visuomenėje priimtinos elgesio taisyklės pasirodo esą neveiksnius, o jos narių elgesys neprognozuojamas: smurtas, kerštas, revanšas oficialiai visuomenėje netoleruojami, atlieka savitarpio santykių reguliavimo priemonės funkciją. Herojų ne tiek žeidžia antausis, kiek išpuolis prieš jo asmenį.

Klamansas nenutolsta nuo tūlo kuriamos kasdienybės, vargu ar toks žingsnis būtų galimas apskritai, bet pirmąkart įsisąmonina savo ir kolektyvo skirtį. Šis procesas vyksta negatyviai: kritikuojamas tiek savo paties asmuo, tiek visuomenė. Pastaroji praranda *globėjo* statusą: kasdienybė demaskuojama kaip dviprasinė strategija, palaikanti konkrečios visuomenės funkcionavimą (formalūs reikalavimai, dvigubi standartai, oficialiosios san-tvarkos vertybių dviprasmybė). Užmaršties ir atminties įtampa, realizuota išgąščio akto, perauga į baimę, atversiančią tolesnius čiabūties, būties myriop, sambūvio horizontus. Šitokiu būdu atsiveria ir neautentiškumo – autentiškumo problema, einanti greta kaltės. Pastaroji funkcionuoja kaip tarpasmeninių santykių reguliacinis mechanizmas, kaip *buvimas* „kaltam dėl kažko“, „būti kaltam“ netampant nieko Kitam „skolingu“ ar „kalnu“ (Heidegger 2014, 231).

Konkrečioje situacijoje neatliekamas deramas veiksmas ar atliekamas nederamas veiksmas, dėl kurių herojus jaučiasi mažų mažiausiai, jei ne kaltas, tai bent atsakingas. Kadangi kaltė tik dar bus aktualizuota nepaslėpties modusu, neautentiškumo patirtims atitenka pagrindinis vaidmuo šiame individo, čiabūties, transformacijos etape.

3.2.3. Kaltės akivaizdoje: Kito mirtis ir anti-visuomeniškumas

Prielaidos kaltės patirčiai aktualizuoti susijusios su čiabūties judėjimo autentiškumo kryptimi procesu. Kaltės patirtis, kaip parodyta ankstesniuose pasažuose, skiriasi nuo jos įsisąmoninimo, tai yra realus jos buvimas nebūtinai sutampa su konkrečiu asmeniškai angažuoju kaltės prisiėmimu. Romano „Krytis“ herojaus atžvilgiu kaltės patirtis – tai tam tikras interiorizacijos procesas, pereinantis tiek individualios sąmonės, tiek individo ir kolektyvo santykių kaitos pakopas. Ankstesniuose kaltės patirties etapuose, įvardytuose kaip neįsisąmoninta kaltė ir kaltės (tačiau ne individualiu lygmeniu, o abstrakčiu potencialios kaltės buvimo apskritai) įsisąmoninimas, atskleista kaltės patirties raiška daugiausia buvo neindividualizuota. Ji plytėjo savotiškoje šešėlinėje struktūroje, kol tam tikros aplinkybės, atminties su(si)gražinimas, įtampa tarp formalių ir realių kolektyvinių reikalavimų, gilėjanti skirtis tarp individo ir kolektyvo, sudarė sąlygas rasti individualizuotai kaltės patirčiai.

Žano Batisto atgauta atmintis stiprina skirtį tarp jo kaip kolektyvo nario ir kolektyvo, herojui sukeldama nerimą, nepasitikėjimą, abejones. Juokas ant Menų tilto tampa mistiniu šio skilimo ir herojaus vidinės deformacijos įvaizdžiu²⁴. „[J]uoko dėka individai tampa savo pačių objektais“ (Sagi 2002, 135). Poveikis sukeltas pastarojo toks stiprus, kad herojus netgi pradeda vengti tuo tiltu vaikščioti. Tačiau iš esmės visi jau spėję įvykti įvykiai nėra pakankama priežastis, kad Klamansas imtųsi jaustis kaltas. Jis gali jaustis kaltas, kad jo asmeninės vertybės, nuostatos ir motyvai skiriasi nuo kolektyvinio idealo, taigi, viena vertus, jis gali būti kaltas dėl to, kad yra prastas visuomenės narys ir ją nuvilia (neišpildo jos reikalavimų), antra vertus, jis gali jaustis esąs per geras individas visuomenei (formalūs reikalavimai yra iliuziniai). Vis tik asmeniškai kaltas jis dar nėra, nes nėra įvykio, kuris būtų įpareigojęs Klamansą kaip individą. Klamansas jau veikia kaip kaltės proceso dalyvis, bet tik jo „nuošalėje“; jis nujaučia galįs būti kaltas, bet tas nujautimas jį pernelyg nutolina nuo tikros kaltės pajauties. Kol kas herojus teturi tik pradines hipotetines prielaidas, bet nėra asmeniškai užtikrintas.

---

²⁴ Nemažai mokslininkų, tyrinėjusių šį romaną, o ir visą A. Camus kūrybą, pateikia išsamius moralinės prigimties kritinius paaiškinimus. Galbūt net pernelyg dažnai. Žinoma, tam įtakos turi paties rašytojo kaip „moralisto“ įvaizdis. Vis dėlto net ir toks ganėtinai iracionalia struktūra disponuojantis fenomenas kaip juokas traktuojamas kaip formalios altruistinės etikos pažeidimas. Pavyzdžiui, Brigitos Zėndig teigimu, „kvatojimu pasireiškia kupinas kaltės pojūčio neatitikimas tarp išorinio regimų gyvenimiškų pastangų pasaulio ir tikro sugebėjimo padėti artimajam“ (Zėndig 1995, 154).

Tam, kad individas taptų kaltas už konkrečius savo veiksmus, reikalinga veikla, o ne abstrakti kolektyvinė atsakomybė. Pasak Roberto C. Solomono, „[C]amus atsigręžia į [...] idėją, kad tai, kas sužlugdo herojų, yra ne išorinės aplinkybės, bet tam tikra prasme, jis pats“ (Solomon 2006, 207). Pasaulio įvykiai, didžiulės nelaimės nepriverčia žmogaus jaustis kalto: visuomet galima pasiteisinti, kad esi niekuo dėtas, taip pat, kaip puikiai sekėsi Žanui Batistui, užmiršti. Vadinasi, šiuo atveju reikalaujama ne atsakomybės už kolektyvinius veiksmus, kurie itin lengvai pasiduoda anonimiškumui, bet individualaus angažavimosi. Reikalavimai apibrėžtam individui veikti beasmenės sistemos (išorinių aplinkybių) rėmuose lieka nesėkmingi: Žano Batisto – karo belaisvio patirtis akivaizdus pavyzdys. Kaltumas dėl veiksmų, įprastai vertintinų moraliai nepatenkinamai, nuo individų perkeliamas juos atitinkamu būdu elgtis verčiančiai sistemai²⁵. Kaltė individualizuojasi ir įgauna apibrėžtą tuomet, kai Klamansas susiduria su radikaliu Kitu²⁶, su netikėtu, frustruojančiu, nesaugumo jausmą keliančiu įvykiu. Tokią funkciją atlieka, kartu ir simboliška, ir ironiška, kito žmogaus mirtis. Klamansas kaip įprasta grįžta iš namo iš draugų: eidamas Karališkuoju tiltu pastebi jauną moterį, praeina pro ją, o po to išgirsta „garsą, nepaisant atstumo klaidingai nuaidėjusį nakties tylumoje – tokį garsą sukėlė į vandenį krintantis žmogaus kūnas“ (Camus 2010, 53).

Kadangi pasakojimo laikas nesutampa su įvykių laiku, o pasakotojas laisvai disponuoja tiek dabartimi, tiek praeitimi, neretai [tikėtina] pastarąją interpretuodamas ir reflektuodamas, būtina atsižvelgti į keletą niuansų, galinčių būti reikšmingais. Visų pirma, pasakojimas laikosi tam tikro chronologinio nuoseklumo, tačiau „išskysta“ priklausomai nuo tuometinės herojaus būsenos. Be to, tarp abiejų svarbiausių įvykių Žano Batisto gyvenime esama chronologinio neatitikimo: juokas ant tilto pasakojime paminimas anksčiau nei moters savižudybė, nors pastaroji įvyko pirmiau. „Vieną lapkričio naktį, prieš dvejus ar trejus metus iki to vakaro, kai man pasivaideno [pastaba – J. J.], tarsi girdžiu juoką už savo nugaros, Karališkuoju tiltu grįžau namo į kairįjį Senos krantą“ (Camus 2010, 53). Svarbesnis įvykis užgožiamas menkesnio, įgaunančio iracionalių bruožų, o tuo pačiu grąžinantis prie užmaršties – atminties problemos. Žanas Batistas pripažino, jog sugebėdavo viską pamiršti, tačiau juoko poveikis sutrikdo užmaršties ramybę. Sulig atminties grįžimu iš naujo aktualizuojamas chronologiškai ankstesnis įvykis, implikuojantis tolesnę dinamiką kaltės patirties procese.

---

²⁵ Belaisvių stovykloje Tripolyje Klamansas buvo „popiežiumi“, kenčiančiu su kitais ir besirūpinančiu vandens skirstymu. „Skirdavau daugiau vienam ar kitam [...]. O toks vienas ar kitas žmonių išskyrimas veda toli, galite manimi patikėti“ (Camus 2010, 93–94).

²⁶ Kitas – man priešinga čiabūtis, kita vertus, konstituota panašiai kaip ir manoji. Radikalumas atsiranda, kai Kitas patiriamas kaip būtis myriop mirties įvykio metu.

Vis dėlto ši chronologinė painiava neturi įtakos kaltės patirties raiškai²⁷. Pastaroji vystosi nuoseklia eiga nuo neįsisąmoninimo iki visiško įsisąmoninimo. Kito mirtis, sukelianti baimę nupuolusiai čiabūčiai, – M. Heideggerio iškelta būtina sąlyga čiabūties autentiškumo atverčiai, – prasideda naujas herojaus išgyvenamos kaltės etapas. Galima teigti, jog tik šis etapas tampa pirmuoju tikrai savarankiškos Klamanso išgyvenamos kaltės etapu. Klamansas nuskuba namo, – jis negrįžta nei gelbėti, nei pasmalsauti, – ir toliau gyvena gana ramiai, daugiau nebesidomėdamas šia istorija, tačiau jos negali paneigti. To, ką galima pavadinti „atsisakymu suteikti pagalbą patekusiam į pavojų asmeniui, ir yra Klamanso nusikaltimas, ir užtat jis nebegalėjo jo pakęsti“ (Grenier 2010, 299). Abejingumas kitam žmogui, moteriai, tesugebėjusiai jį sujaudinti seksualiai, bet ne emociškai, atliepia niveliuojančiam tūlo pobūdžiui. Mirtis tapusi kasdienių šnekalų dalimi ir susvetimintas Kitas individo nebeveikia, minėtus įvykius jis priima kaip įprastus, nuobodžius ir praeinančius.

Įvykio pasikartojimas iracionalia gąsdinančia forma – juoku – pamažu sugriauna visą herojaus jaustą komfortą. Tarp Žano Batisto kaip visuomenės nario ir visuomenės jaučiasi vis didesnis neatitikimas, kuris aštrėja sulig kiekviena čiabūties transformacijos pakopa. Šiame kaltės patirties išgyvenimo etape, kai asmeninė kaltė tampa akivaizdi, herojaus ir kolektyvo santykis pasidaro itin keblus. Prisiėmęs kaltę, Klamansas paskiria sau bausmę, kuri žiūrint iš kolektyvinės tvarkos pozicijų yra nuopuolis²⁸, individo degradavimo procesas. Beasmeniško tūlas įteigta iliuzijos apie savos asmenybės išskirtinumą griūtis apibūdinama ironiškai „man kilo įtarimas, jog aš, galimas daiktas, nesu jau toks kerinčiai žavus“ (Camus 2010, 58). Šalia to esama kitokių Klamanso socialinio nuopuolio priešasčių, kurios *bausmę* bando paversti *anestezija*: herojus bausdamas save viena socialinio atstūmimo forma siekia susigrąžinti ankstesnę užmarštį. „[J]is bandė ir nepajėgė represuoti šių dviejų dalykų, skendimo ir juoko, atminties. Represavimas – gynimasis nuo kaltės“ (Maze 2010, 147). Taigi, Klamansas vis dar bando rasti efektyvų būdą sugrįžti į nuraminančio tūlo prieglobstį, nors ir antagonistiniu kolektyvinėms konvencijoms būdu.

Klamansas demaskuoja save patį, abejaip ir peikdamas, ir grožėdamasis, esant melagį ir veidmainį. Negatyvu tėra tik tai, kad Klamansas nenuėina toliau negu kiti žmonės, nors ir tariasi atskleidęs ypatingą tiesą. Vis dėlto šis herojaus apnuoginimas atveda tik prie bendražmogiško, ir trivialaus, klausimo – ar gyvenime esama prasmės? Jei visa, kas buvo, tebuvo iliuzija, kuri griuvo, jei laukia mirtis, kurios nei suvaldysi, nei nuspėsi, ar verta Klamansui tęsti spektaklį? Jeigu visa buvo netikra, vadinasi, turi būti

---

²⁷ Pasakojimas remiasi įvairiomis strategijomis, kuriomis pasakotojas gali disponuoti savo nuožiūra. Kaltės etapai, priešingai, išlaiko pirminį nuoseklumą.

²⁸ Kiek kitokia nei M. Heideggerio apibrėžta prasme: nuopuolis reiškia, jog „čiabūties yra pirmiausiai ir dažniausiai *ties* rūpimu „pasauliu“ (Heidegger 2014, 145). Šiuo atveju, nuopuolis žymi socialinį regresavimą. Kitur nuopuolio terminas vartojamas Heideggerio apibrėžta prasme.

sugriauta. „Kadangi esu melagis, turiu tai parodyti ir tšksti savo dvilypumą į veidą visiem tiem kvailiam, kol dar jie patys jo nepastebėjo“ (Camus 2010, 68). Klamansas pradeda naikinti kolektyvo numyltini, sėkmės įsikūnijimą, geraširdį advokatą ir žavų kavalierių Žaną Batistą Klamansą. Jis apleidžia savo darbą, trainiojasi po visokias abejotinos reputacijos užėigas, be saiko geria, gulinėja įvairiausiose moterų lovose. Jis – donžuanas, marginali A. Camus pavaizduoto donžuanas²⁹ – absurdo žmogaus koncepcijos – versija, turintis visuomenės geradarijo polinkių.

Staugus herojaus krytis iš visuomenės aukštumų į paribius gali būti traktuojamas kaip maištas. *Maištas*, reikšminga A. Camus filosofinė koncepcija, – tai nesusitaikymas su absurdu, taigi, su visa tikrove, žinant, jog niekada nelaimėsi. „[M]aištu žmogus nuolat teigia sau, kad jis yra. [...] Tas maištas tėra tikrumas, jog žmogaus lemtis yra gniuždanti“ (Camus 2007, 58). Maištas, sąmoningumo absurdo atžvilgiu patvirtinimas, Klamanso pasirenkamas pirmiau tarsi intuityviai praktiškai, o ne teoriškai idėjiškai, t. y. veiksmas pralenkia mintį³⁰. Tokia marginali jo išraiška labiau primena kerštą herojų nuvylusiam kolektyvui. Kolektyvas įteigė nuostatas ir vertybes, kurios tebuvo chimera, kurios išvirškino ir išspjovė Žaną Batistą. Jis priešinsis konvencijoms, pažemins save kaip buvusį kolektyvinių projekcijų idealą, tačiau kolektyvo nepaneigs. Šią dvilybę kaltės patirties ir sąmonėjančios čiabūties būklę užbaigs fiziologinės priežastys: sušlubuoja Klamanso sveikata, o jis nėra toks ryžtingas, jog toliau tęstų smarkų savinaikos procesą. Žanas Batistas išsigąsta mirties.

Autentiškumo atvertis ir čiabūties vertė pasirodo būties myriop ir Kito mirties akivaizdoje, tačiau lieka galimybe, o ne būtinybe. Kaltė pirmiausiai iškyla *prasižengimo*, pareigos Kitam neatlikimo modusu. „Šis stokojamumas yra nepakaktis reikalavimo, kuris išplaukia iš egzistuojančio sambūvio su kitais, atžvilgiu“ (Heidegger 2014, 231). Klamansas lieka abejingas moteriai besiantinančios mirties akimirka, atsiribodamas bet kokia galima rūpesčio forma. Tokiu būdu kaltė dėl kito žmogaus mirties transformuojasi į kaltę dėl buvimo pačiu savimi. Herojus, apimtas nerimo ir abejonių, nupuola į marginalius visuomenės sluoksnius ir persiima jų gyvenimo būdu, bausdamas save, nepajėgiantį atgailauti. Kadaiše vyravusi dermė tarp kolektyvo ir individo kaip pavyzdinio pastarojo nario pažeidžiama negrižtamai.

---

²⁹ Donžuanas – vienas iš A. Camus „Sizifo mite“ aprašytų absurdo žmogaus koncepcijos variantų, kurio svarbiausiu atributu būtų galima laikyti kiekybę – moterų suvedžiojimas kaip to paties potyrio dauginimas. Šiuo požiūriu Klamanso ir moterų santykiai, paremti flirto intriga ir seksu, visiškai logiški ir sau pakankami. Vadovaudamasis minėta kiekybės nuostata jis niekada neįs kitokių poreikių bendraudamas su moterimis.

³⁰ Galima teigti, kad šis Klamanso maištas, atitinkantis šiuolaikinės vakarietiškosios kultūros priešinimosi kolektyvinėms konvencijoms įvaizdį, dar nėra maištas A. Camus apibrėžta reikšme. Maištas, anot jo, turi būti metafizinis; jis yra tam tikra nuostata, kuria nuosekliai sekti privalo absurda įsisaūmoninęs žmogus, o ne kokie nors išoriškai destruktivūs veiksmai.

3.1.4. Kaltės visuotinumas

Po Žano Batisto Klamanso socialinio pobūdžio kryčio, simbolizavusio baudimą, seka atgaila, įgyjanti šiek tiek iškreiptą, nes paradoksalų paties Klamanso atžvilgiu, pavidalą. Žanas Batistas tampa naujųjų laikų pranašu, įtartinų tipų globėju³¹ ir kaltės teoretiku. Santykis su kolektyvu visiškai apsverčia, lyginant su pradiniu etapu, kuriame dominavo sutaptis, ir įgyja pastovią *atokumo* struktūrą. Tuo pačiu stabilizuojasi ir individo samprata, kai atskiras individas įkūnija visus likusiuosius.

Minėtas stabilumas pasiekiamas ne iš karto, jam reikalingas perėjimas, kuris tekste nutylimas. Herojaus nuopuolis baigiasi, tačiau ankstesnė ramybė, „išgijimas“³², kaip įvardija pats herojus, niekuomet nebebus pasiekiami. Nuo šio etapo Klamansą spaus dviprasmybė: Aš – išskirtinis žmogus, idealus kolektyvo narys ir Aš – melagis, veidmainis, apsimetėlis, kuriam nerūpi niekas, išskyrus jį patį. Kaip tik todėl Klamansui nebegalima, jei taip galima pasakyti, resocializacija: sugriuvus kolektyvo vaizdiniui ir žlugus asmeninei iliuzijai jokia socialinės realybės detalė nebeturi prasmės. Vis tik Klamansas renkasi iš esamų socialinių galimybių ir kolektyvo neapleidžia, tačiau nugrimzta jo paribiuose.

Klamansas išvyksta iš Paryžiaus ir apsigyvena Amsterdame, Olandijoje. Galbūt toks sprendimas diktuojamas praeities įvykių, skaudinančių detalių: juk eiti kuriuo nors tiltu, reikštų nuolatos žadinti prisiminimus³³? Amsterdamas – multikultūrinis miestas, garsus savo eklektiška socialine sudėtimi, tamsiais užkaboriais ir nelabai legaliais reikalais. Vien baras „Mexico-City“ – topografinis, be abejo, literatūriniu požiūriu, pasakojimo atskaitos taškas, apibūdinamas kaip „neeuropietiškas, bet įkurtas Europoje, ne meksikietiškas, bet taip pavadintas, vietinis baras, pilnas svetimšalių jūreivių ir emigrantų“ (Berg 2014, 25). Šalia to visur tiek daug vandens: jūra, kanalai, lietus, – atminties dirgikliai, priminsiantys Karališkojo tilto savižudę. Olandijos sociokultūrinė ir socialinė eklektika funkcionuoja tarsi išoriniai Klamanso patiriamo vidinio kaltės proceso atspindžiai. Lietumi ir rūku dosni šalis atlieka ir mnemotechninę, ir penitencinę funkcijas: Klamansas apsigyvena žemiškame „buržuaziniame pragare“, kur „[a]tvykėliui iš kitur kuo toliau einant per tuos ratus, gyvenimas, vadinasi, ir nusikaltimai darosi vis sunkesni, vis niūresni“ (Camus 2010, 13). Amsterdamas geografiškai aktualizuoja herojaus kalbę, sutapdamas su nuostata bausti save.

Pasikeičia ir Žano Batisto išvaizda: gražuolis transformuojasi į neišvaizdą, gal kiek atstumiantį vyriškį. Žinoma, šis pasikeitimas, turbūt labiausiai atitiksiantis metamorfozės biologinį apibrėžimą,

---

³¹ Nepaisant to, kokiomis sąlygomis ir kas globojama, pats globojimo faktas yra pozityvus.

³² Užmarštis.

³³ Klamansas nevaikštąs tiltais naktį.

neatsitiktinis, tiesiogiai susijęs su kaltės poveikiu ir nutolimu nuo kolektyvinių konvencijų. Juk šiuolaikinėje visuomenėje patraukli išvaizda, kūno jėga, nežabota sveikata laikomi vertybėmis, garantuojančiomis sėkmę veikloje, darbinėje ir seksualinėje. Klamansas pripažįsta, kad „[p]eržengus tam tikrą amžiaus ribą kiekvienas žmogus ima atrodyti taip, kaip jis to nusipelnė“ (Camus 2012, 43). Pamynus kolektyvinių konvencijų pirmenybę, išvaizdos degradavimą jau vien šiame lygmenyje galima laikyti bausme.

Vis dėlto įspūdingiausi ne socialiniai, fiziniai herojaus pokyčiai, o asmenybės pokytis, kuomet nuo užmaršaus, savimi besigrožinčio narcizo evoliucionuojama į sarkastišką kaltės teoretiką. Jau buvo užsiminta, jog tik kaltei individualizuojantis romano tekste pradedama nepriklausoma „kaltės retorika“, iki tol pasirodydavusi tik probėgšmais. Tuomet prisiimta kaltė slėgė ir socialiniu nuopoliu, tūlo teisių hiperbolizavimu, buvo bandoma ją nusimesti. Dabar, galutiniame kaltės ir Klamanso asmenybės transformacijos etape, kai pradžios pasakotojas išsako retrospektyvias dabarties mintis, kaltė tampa, populiariai sakant, varomąja gyvenimo jėga. Klamansas pagaliau patvirtina savo kaip „atgailaujančio teisėjo“ statusą. Ir, ironiška, vis dar verčiasi advokato amatu, šitaip vėl at-kurdamas minimizuotą teisingumo sistemą.

Terminas „atgailaujantis teisėjas“ skamba paradoksaliai: teisėjas neatgailauja, atgailauti privalo nusikaltėlis. Žanas Batistas Klamansas³⁴ yra ir nusikaltėlis, ir teisėjas: jis nusikalto (ir ne tik todėl, jog nepadėjo kitam žmogui), ir nuteisė pats save. Betgi kodėl tokia painiava? Nes dabartinis žmogus nepakenčia, kai yra teisiamas. Jis atmetė Dievą, jo viršenybę atskirti grūdus nuo pelų, – viską apribojo vien žmogišku mastu. Tiesa, užsimenama apie Žano Batisto prielankumą Jėzui Kristui, kuris traktuojamas grynai antropologiškai. Jėzus Kristus abstrahuojamas nuo bet kokių teologinės prigimties išvedžiojimų, atskleidžiamas grynoje žmogaus, kaltojo, nes dėl jo buvo išžudyta tūkstančiai vaikų, ir nuteistojo, kuris suprato, jog miršta neveltui, pozicijoje. „[D]ieną naktį galvodamas apie savo nekaltą nusikaltimą, jis [*Kristus – J. J.*] nebepajėgė tvirti ir gyventi toliau“ (Camus 2010, 84). Herojus pripažįsta negalįs rasti jokių žmogaus prigimtį viršijančių autoritetų, kuriais remdamasis galėtų tikėtis atleidimo. Deklaruojama, kad „įsteigta religija, Bažnyčia, išdavė Kristaus skelbtą žinią ir daugiau nebeatspindi tikrojo teisingumo veido“ (Longstaff 2007, 187). Žiūrint iš tokios perspektyvos, Klamansas ir Kristus, paneigtas kaip Dievas – Žmogus, niekuo nesiskiria: kiekvienas iš jų kaltas dėl Kitų mirties. Šitaip

---

³⁴ Antroponimas Žanas Batistas Klamansas gali būti laikomas religinės kilmės tikrąja šio žodžio prasme. Žanas Batistas (pranc. Jean-Baptiste) nurodo Joną Krikštytoją (angl. John the Baptist). Klamansas (pranc. Clamence) atitinka bendrinį daiktavardį „gailestingumas, malonė, atleidimas“ (pranc. clémence; plg. angl. clemency). Akivaizdžiai krikščionišku turiniu papildytas antroponimas atrodo ironiškas, juolab kad „Klamansas neturi laiko malonei ar atleidimui“ (Longstaff 2007, 187).

„Krytyje“ dar kartą patvirtinama desakralizuota nuostata, būdinga visai A. Camus kūrybai, paliekančiai žmogų radikaliai akistatai su savimi.

Išskaidžius į du atskirus sandus terminą „atgailaujantis teisėjas“ paaiškėjo atgailos ir teismo binarizmas: remiantis, tiek religine, tiek tradicine moraline prieigomis, šie du sandai nedisponuojami vieno ir to paties asmens. Kaltasis atlieka atgailą, bet jos sau nepasiskiria; atleidimas ar bausmė viršesniojo Kito (nuo kunigo iki Dievo, nuo teisėjo iki prezidento) valioje. Analogiškai nusikaltėlis, patekęs į teisėtvarkos sistemos mechanizmus, bausmės ar išteisinimo laukia iš Kitų. Žanas Batistas atgailauja kaip individas, tačiau galios teisti provaizdį renkasi iš kolektyvo. „Atgailaujantis teisėjas kalba apie savo ankstesnę egzistenciją kaip advokatas apie kažkokį³⁵ žmogų“ (Jung 2013, 205). Klamansas su užsidegimu advokatauja sau, o kartu ir bet kuriam kitam žmogui, pranokdamas „Aš“ ir aprėpdamas „Mes“. Monologo dialektika susimaišo su loginių argumentų ydingumu, o Klamansas menamam klausytojui pradeda skelbti nuosavą evangeliją³⁶.

Kaltė totalizuojasi, ji aprėpia ir Klamansą, ir kitus žmones kaip paskirus individus, ir visuomenę, ir civilizaciją. Tai – kantriai ieškotas vaistas, patenkinantis dvilypi, egoistišką, neryžtingą, nieko nebesiviliantį kaltąjį. Gal kiek ironiška tik ta detalė, kad sprendimas buvo rastas tame, ko buvo stengtasi išvengti: Žanas Batistas, socialinis sūnus palaidūnas, sugrįžta į kolektyvo glėbį. Pradinis „Aš“ išskirtinumas, teigtas pasakojimo pradžioje, transformuojasi į „Mes“ pakartojamumą. Nėra nė vieno išskirtinio individo, nėra nė vieno doro, sąžiningo, nuoširdaus, visi, visi mes, esame melagiai ir apsimetėliai, ir tik save įsimylėjęs Klamansas galėjo galvoti esąs geresnis, esąs „ne toks“. Ilgas kaltės interiorizacijos ir asmeninės transformacijos procesas sugebėjo grąžinti Žaną Batistą prie visuotinės kaltės idėjos, kurios implikacijos ir nuojautos slypėjo pirmuosiuose kaltės etapuose. Visuotinė, arba pirmapradė, kaltė anot M. Heideggerio „*teišplaukia ne iš įsiskolinimo, bet atvirkščiai: šis tetampa galimas remdamasis pirmaprade kaltybe*“ (Heidegger 2012, 232). Klamansas suvokė esąs kaltas ir šią jauseną įsisavino ne dėl padarytų prasižengimų, o iš esmės verčiamas pirmapradės, metafizinės, jau suponuotos ir realizuotos kaltės. Ankstesnieji įvykiai tebuvo šios nepaneigiamos ir nepermaldaujamos kaltės pretekstai.

Akivaizdu, jog mes visi ir kaltieji, ir teisėjai, ir Kristūs (p. 87). Ar mes aukos? Ar Žanas Batistas tapo kolektyvo auka? Stebėtina, bet aukos retorikos nėra, net ir moteris, kuriai buvo suteiktas tik

³⁵ Plg. vok. „als Anwalt als von einem Menschen“. *Ein (einem – Dativ linksniu)* – nežymimasis artikelis, nurodantis, kad kalbama apie [kol kas] nežinomą žmogų, taip pat gali reikšti „vienas“ (kas šiuo atveju mažai tikėtina), galima versti ir neapibrėžtos reikšmės įvardžiais (šiam variantui ir suteiktas pirmumas).

³⁶ „Kryčio“ herojaus pasakojimas neišvengia nedviprasmių vertinimų. Gana radikalią nuomonę išsako Terry'is Ottenas knygoje „After Innocence. Visions of the Fall in Modern Literature“. „Jo [*Klamanso* – J. J.] pseudoišpažintis įrodo esanti niekas kitas kaip beviltiškas bandymas išsisukti nuo asmeninio teismo, sau nuolaidžiaujančios, verbalinės masturbacijos forma“ (Otten 1982, 116).

vienintelis įsimintinas vaidmuo iš visų Klamanso pažintų moterų, sugebėjusi tragiškai ir, neabejotinai, lyriškai numirti, nėra įvardijama *auka*. Galbūt Klamansas geistų pretenduoti į aukos statusą (ligotas valkatėlė, pralaimėjęs socialinėje kovoje), bet tuomet turėtų pripažinti ir kitus aukomis, taigi, ir gailėtis. Dabartinis žmogus nebegeba užjausti, gailėtis, jis trokšta teisti, jo pasaulis be Dievo ir be antros galimybės.

Galiausiai Žano Batisto kaltės teorija supanašėja su sofistų išvedžiojimais, tik priešingai nei jie, jis turi tvirtą atsakymą: joks galutinis sprendimas, joks tikras išgijimas negalimas. Naivu būtų manyti, kad šią sumaištį sukelti užteko Kito mirties, tikėtiniau, jog ji buvo impulsas, suteikęs herojui nirvanai prilygstantį nušvitimą. Žanas Batistas atgimė kaip individas, jis perėjo M. Heideggerio diagnozuotas čiabūties judėjimo link autentiškumo pakopas: kapstėsi iš tūlo hegemonijos, susidūrė su Kito mirtimi, apmąstė savo būtį myriop.

3.1.5. Kaltojo už-klausimas mirties ir religijos akivaizdoje

Kaltės fenomeno tyrimas A. Camus romane „Krytis“ negali būti atsietas nuo bendrojo rašytojo kūrybos konteksto. Visų pirma, būtent jame galima atrasti daug svarstomos problemos užuominų, paralelių, paaiškinimų, be to, reikia atsižvelgti ir į asmeninį rašytojo angažavimąsi, skleistą esė³⁷, straipsniuose, interviu. Ankstesni kūriniai gali būti traktuojami kaip chronologiškai vėlesnio romano problemų, idėjų, personažų provaizdis. Mirties ir religijos temos vėl, imanentiškai ir paradoksaliai, atrandamos „Krytyje“.

Kaltės ir mirties temos vystomos fundamentalios, įgijusios tikrą filosofinį krūvį, kategorijos – absurdo prieglobstyje. Absurdas – ne beprasmybė, o pasaulio paprastumas, su kuriuo absoliuti dauguma žmonių nepajėgia susitaikyti. „Absurdas vienodai priklauso nuo žmogaus ir nuo pasaulio. [...] Tai viskas, ką galiu aiškiai išskirti neišmatuojamoje visatoje, kur vyksta mano gyvenimo nuotykis“ (Camus 2007, 27). Absurdo įsisąmoninimas – aukščiausioji žmogui prieinamos, nes jokios kitos, anot A. Camus, negali būti, tiesos pakopa, tapati savo perduodama žinia daugeliui religinių ir filosofinių mokymų. Pavyzdžiui, M. Heideggerio čiabūties analitika atveda prie panašių absurdo įsisąmoninimo sukeltų padarinių, nors A. Camus apkaltina vokiečių filosofą nusigręžimu nuo absurdo.

---

³⁷ Galbūt reikšmingiausia šiai temai skirta esė „Apmąstymai apie giljotiną“ (1957), kurioje A. Camus pasisako prieš mirties bausmę. „Mirties bausmė, kuri iš tikrųjų nepatenkina nei auklėjamojo pavyzdžio reikalavimų, nei distribucinio teisingumo, be viso to, dar ir uzurpuoja besaikę privilegiją, dėdamasi nubaudusi visada santykinį kaltumą galutine ir neatitaisoma bausme“ (Camus 2010, 80). Akivaizdu, kad tarp teisinės sistemos, visuomenės nuomonės ir konkretaus kaltojo įsiterpia kaltės problema, ir nors konkrečiu atveju atsiranda vis kitas kaltasis/ kaltinamasis, kaltė funkcionuoja ir kaip abstrahuotas fenomenas.

Kaltės problematika taip pat nagrinėjama žymiausiame A. Camus romane „Svetimas“ (1942) bei pirmame jo romane „Laiminga mirtis“ (1936–1939). Tačiau situacija, kurioje atsiduria „potencialus kaltasis“ ir kaltės klausimas apskritai, minėtuose romanuose ir „Krytyje“ priešingos: ir dėl teisėtvarkos sistemos, ir dėl mirties būdo, ir dėl kaltės – bausmės proceso. Romano „Svetimas“ herojus patenka į teisėsaugos sistemos akiratį nužudęs žmogų, taigi, teisiškai užima kaltinamojo poziciją. „Laimingos mirties“ herojus nužudo žmogų, tačiau susidūrimo su teisėsauga išvengia. Savo ruožtu „Kryčio“ herojus pats yra teisėtvarkos sistemos darbuotojas, advokatas. Šiuo savotišku ciklu užklausiamos atskiros kaltės subjekto pozicijos, jo santykis su kolektyvo konvencijomis, be to, pirmuosiuose romanuose nusikaltimas kyla būtent dėl individo ir kolektyvo konfrontacijos: visuomenės nesuprastas Merso ir gero gyvenimo geidžiantis Merso.

Minėtieji Merso – Žano Batisto Klamanso antipodai. „Laimingos mirties“ Merso užima galbūt aiškiausią poziciją kaltės atžvilgiu; jis išsisuka teisiškai, gyvena trikdomas kitokių problemų. „Svetimo“ Merso nužudo žmogų, patenka iš pradžių teisėtvarkos, po to kalėjimų sistemos akiratin, bet ne kaltės tikrąja šio žodžio prasme. Merso deklaruoja: „Man tiktai buvo pareikšta, kad esu kaltas. Aš kaltas, aš ir užmokėsiu – niekas negali iš manęs reikalauti daugiau“ (Camus 2007, 107). Galima teigti, jog kaltės sampratai priskiriamos vidinės graužaties³⁸ jis nepatiria, bet prisiima teisinius, taigi, žmonių bendruomenėje galiojančias sutartines tarpusavio reguliacines taisykles, padarinius. Jis nori būti laikomas atsakingu už savo veiksmus, o ne kaltu, – nori atstovauti tik savo „Aš“. Romane „Krytis“ situacija apverčiama: kolektyvas – individas – kolektyvas, t. y. individas nebėra išskirtinis, jis tik vienas iš daugybės panašių; „Aš“ kalbėjimas keičiamas „Mes“.

Trečias svarbus aspektas: kas atlieka aukos vaidmenį? „Laimingoje mirtyje“ herojus nužudo žmogų dėl pinigų: „Laikydamas ginklą po pažastim, dėjo juos tolygiai viena ranka į lagaminą. Ryšelių buvo mažiau nei dvidešimt po šimtinę“ (Camus 2007, 10). „Svetimame“ – nes „pasirodė, kad prakiuro dangus ir iš jo pradėjo lyti ugnimi“ (Camus 2007, 56). Ir tik „Krytyje“ – auka nusizudo pati. Aišku, jog paskutiniojo romano nusikaltimo situacija kaip tik ir turi mažiausiai nusikaltimo elementų, – iš esmės tik abejingumas, – tačiau išgyvenami intensyviausi padariniai. Moters mirtis, savižudybė, sukrečia labiau nei vyrų (nors Zagrėjus buvo neįgalus, vadinas, viena vertus, niekinga žmogžudystė, kita vertus, vargšo luošio išvadavimas iš kančių). Mirtis išskiria šią moterį iš kitų Žano Batisto moterų³⁹, kuris ne labai palankiai jas iš viso vertino: moterys buvo meilužės, viliokės, kvailelės, bendravimas su jomis – žaidimas

³⁸ „Pasirenkamas sąžinės-turėjimas kaip laisvybė saviškiausiai kaltybei. *Suprasti pašauktį* reiškia: *norėti-turėti-sąžinę*“ (Heidegger 2014, 236). Sąžinės turėjimas reiškia pasirengimą priimti ir pripažinti kaltumą, šia prasme sąžinė visuomet kalta.

³⁹ Plg. „Susierzinimo akimirkom tardavau sau, kad *idealiausia išeitis būtų mane dominusios moters mirtis* [išskirta – J. J.]. Ta mirtis, viena vertus, įamžintų mūsų ryšį, ir, antra vertus, mane išlaisvintų“ (Camus 2010, 51). Atrodo, kad ryšį pavyko įamžinti, tačiau Klamansas laisvas, kaip tikėjosi, netapo.

ir lova, be šito – „buvo neapsakomai nuobodu“ (Camus 2010, 75). Anot R. Grenier, „*Krytyje* jos nė kiek neindividualizuotos. Moterys priklauso Klamanso praeičiai, nes šis vienu savo gyvenimo momentu pabuvo Don Žuanu“ (Grenier 2010, 81–82). Moteris atlieka vyro funkcijos papildinio vaidmenį, ji nėra asmenybė, ne(įsi)vaizduojama moteris motina. Savižudė ant Karališkojo tilto tampa *ta* vienintele, Klamansas jos nebepasieks jokiais būdais, iš kito požiūrio taško, ji išpildo herojaus svajonę – numirti ir tapti garbinimo objektu.

„Kryčio“ paradoksalumas kaltės fenomeno atžvilgiu atsiskleidžia ir iš religinės pusės. Antai Robertas C. Solomonas „Krytį“ laiko „quasi – religiniu romanu“, „moraline parabole mūsų nesveikiems ir absurdiškiems laikams“ (Solomon 2006, 196). Tardytojas juokdarys ir melancholiškas kalėjimo kapelionas⁴⁰, atstovavę sekuliaristinėms herojaus (ir autoriaus) pažiūroms, pakeičiami „atgailaujančio teisėjo“ Klamanso, apie religiją samprotaujančio daugiau nei kuris kitas A. Camus romanų veikėjas. Susiliedamas su krikščionybės dogmomis ir šventaisiais asmenimis, „Kryčio“ herojus išdėsto savąją evangeliją, sukurptą asmenine patirtimi sutvirtintų doktrinų, stebinančiai panašios į krikščioniškąsias formas. Jis – evangelistas, skelbiantis savo „gerąją naujieną“ pašaliečiams, kurios esmė – kaltės visuotinumas: „Kadangi mes negalime nuteisti kitų, iškart nenuteisdami savęs, turime apkaltinti save, kad įgytumėm teisę teisti kitus“ (Camus 2010, 102).⁴¹

Nesigilinant į teologinius, metafizinius ir psichologinius aspektus, nes dėmesio centre dominuoja sociokultūriniai veiksniai, aiškėja, jog kaltės problema žymi naujų apibrėžčių individo ir kolektyvo santykius. Šis kolektyvas ir jį sudarantys individai nebeturi vienareikšmės vertybinės sistemos, patikimo atskaitos taško, t. y. skirtingi elementai susimaišė tarpusavyje, viena kitai prieštaraujančios savybės tapo to paties individo, kolektyvo, reiškinių bruožais. Bet koks vertinimas reliatyvus, nepatikimas, teigiantis ir neigiantis vienu metu. Žanas Batistas Klamansas ir atstovauja naujai būklei, ir ją parodijuoja: jis kalba ir įspėja juo nepasitikėti, jis įrodinėja ir savo prieštaravimais atskleidžia, jog įrodymai painūs ir netvirti. Romano pabaiga⁴² pavaizduoja konstituentų verčių nebeturinčių darinių dinamiką, susisiekiančią su J.

---

⁴⁰ Romanas „Svetimas“.

⁴¹ Plg. „Bet iš tikrųjų juk niekas mūsų čia negali būti kategoriškas, nes visi esame teisėjai ir šalys. [...] Negali būti aukščiausiuoju teisėju nebūdamas absoliučiai nekaltas“ (Camus 2010, 92).

⁴² Finalinis Klamanso monologas vienintelis pradedamas privačioje aplinkoje, ir čia „[s]avo mirties guolyje Klamansą ištinka *paskutinė haliucinacija* [išskirta – J. J.] (Trageser – Rebetez 1995, 259). Ši, atrodytų, nežymi pastaba straipsnyje apie laiko ir vietos apibrėžtis „Krytyje“, šio darbo rėmuose tarsi atlieka aliuzijos funkciją į esamą ar jau artėjančią simuliaciją, kurioje skirties galimybė, tiek tikrovės, tiek kaltės, lieka objektyviai nebeužčiuopiama. Vis didesnę reikšmę įgyja *įsitikinimas* ir jo protegavimas: kalti visi, nes nėra kriterijų, skirtingai nei religijoje, teisėje ar etikoje, atskirti „kaltesnius“ nuo „nekaltųjų“.

Baudrillard'o aprašomu postmodernistinės visuomenės kumuliatyviu beprasmiu judrumu visomis kryptimis.⁴³

Individas nebegali, kad ir kaip trokštų, atsiriboti nuo šiuolaikinio kolektyvo, didesniu ar mažesniu mastu jis priverstas su juo būti ir būti jame (sambūvis). Jo čiabūtis skleidžiasi iš anksto apibrėžtose sąlygose ir įgyja daugiau ar mažiau formalizuotą pavidalą (tūlo diktatas). M. Heideggerio autentiškumas ir A. Camus absurdas, galutiniai konkrečios čiabūties tikslai, išlaikomi nuolatiniu, atkakliu, nepailstamu suinteresuotu darbu. Kaltė, „Krytyje“ atsiskleidžianti kaip besivystantis, metamorfozių tipo reiškinys, analogiška minėtoms čiabūties pastangoms. Žano Batisto Klamanso interiorizuota ir proteguojama visuotinės kaltės pakopa įkūnija aukščiausią šiuolaikinio kolektyvo nario žinojimą (kaltė pirmą kartą neatšaukiama). Finaliniai Žano Batisto žodžiai: „O mergaite, dar kartą šok į vandenį, kad turėčiau galimybę antrą kartą išgelbėti mus abu!“ (Camus 2010, 109) sufleruoja, jog nėra jokio „antrą kartą“, neįmanomas kaltės panaikinimas: atleidimas, išganymas, užmarštis. Kaltė pripažįstama visuotinai realizuotu faktu, nebepakeičiama absoliučiai visus visuomenės narius susaisčiusia realybe.

---

⁴³ Tokiame judėjime J. Baudrillard'as išvelgia implozijos tendenciją. Pavyzdžiui, rašydamas apie Beauburg'ą Baudrillard'as teigia, kad „struktūros įelektrinta masė tampa destruktyviu pačios struktūros kintamuoju“ (Baudrillard 2009, 83). Tikėtina, jog veiklos ir kalbėjimo struktūra, kuria disponuoja „Kryčio“ herojus, atlieka tokią pačią destruktyvią funkciją.

3.2. Kaltės patirties raiška A. Škėmos romane „Balta drobulė“ (1958)

3.2.1. Socialinis kaltės determinuotumas

A. Škėmos romane „Balta drobulė“ reprezentuojama kaltės patirtis susijusi su daug daugiau individo ir kolektyvo santykio implikuotų veiksnių, nei iš pradžių būtų galima teigti. Herojus – Antanas Garšva – priverstinis emigrantas poetas, kenčiantis fizinį skausmą, keliamą psichikos sutrikimų. Jis – išėivis neurastenikas. Šios frazės skambumas, romane turintis dviprasmę reikšmę, – kančios ir sarkastiško pasididžiavimo – kreipia link tapatybės bei psichologinių tyrimų, integruojančių kaltę kaip vieną iš prarasto identiteto charakteristikos dalių. Savo ruožtu, individo ir kolektyvo santykio tyrimas kreipia prie šiek tiek kitokios strategijos: kaltė kildinama iš šių dviejų darinių sąveikos, pasireiškiančios konkretaus individo atveju. „Individualistinis herojus yra konteksto kūrinys, jį reflektuoti galima tik pasitelkiant dichotominę kolektyvo ir individo (sistemos ir elemento) opoziciją“ (Tamošaitis 2012, 190). Remiantis tokiu požiūriu Garšva pasirodo esąs ne rudimentinis funkcionuojančios sociokultūrinės būklės vienetas, bet būdingas jos elementas, t. y. konkretaus kolektyvo reprezentantas.

Kaip ir tiriant pirmąjį romaną, taip ir šio romano atveju galima išskirti skirtingas kaltės fazes, hierarchiškai persiliejančias viena į kitą iki tam tikros galutinės būklės. Pats pasakojimas, informuojantis apie realiai vykstantį kitimą, lygiai kaip ir A. Camus romanas „Krytis“, sukonstruotas manipuliuojant skirtingomis laiko strategijomis, atskaitos taškais ir pasakotojo vaidmenimis: pasakojimo dabartinis laikas kaitaliojasi su praeities tarpais, Lietuva su Vokietijos DP stovyklomis ir Amerikos megapoliu Niujorku. Galbūt kebliausias, o pasakojimo požiūriu įdomiausias, pasakotojo skilimas į pirmąjį asmenį (taigi, tapatų herojui) ir trečiąjį asmenį, kuris, galima daryti prielaidą, tėra atsitolinęs „Aš“.⁴⁴ Praeities įvykių vertinimas neabejotinai koreguojamas pasakojamojo laiko pasakotojo nuostatų, vadinasi, suponuojamas kalto individo požiūris.

Herojus Antanas Garšva – agrarinės kultūros atstovas, nors jo tėvai ir nesivertė žemdirbyste. Nepaisant tiesioginės priklausomybės žemės ūkio sferai kaip profesiniam užsiėmimui, beveik visuotinai teigiama, kad lietuvių kultūrinės šaknys išaugusios iš žemės. Lietuvių kultūra konstituota žemės dirbimo ciklu, žemės pagerbimo švenčių, kaimietiškojo gyvenimo būdo. Kaimas traktuojamas ne kaip

---

⁴⁴ Pasakotojo ir personažo vaidmenų sutapimas gali būti traktuojamas kaip modernaus teksto kūrimo strategija. Pavyzdžiui, N. Brazauskas teigia: „Garšva laikytinas fiktyviu autoriumi to teksto, virš kurio parašyta: *Iš Antano Garšvos užrašų*. Be to, Antanas taip pat – naratoriumi (antrosios istorijos) bei pagrindiniu romano personažu. Kitaip sakant, susiduriame su metaliteratūriškumo strategija [...] ir su „romano romane“ modeliu“ (Brazauskas 2010, 164). Atsižvelgiant į šio darbo tikslus, pasakojimo konstravimo principai visgi laikomi antraeiliais, nes didesnis dėmesys skiriamas jo sukuriamo *įspūdžio* ir *poveikio* analizei.

obskurantiška uždara erdvė, o lietuvių kultūros, moralės ir kalbos lobynas. Lietuviškas kaimas, remiantis šiuo kultūrologiniu požiūriu, iš esmės turėtų atitikti XIX a. vidurio – XX a. pirmos pusės Paryžių. Garšva vaikystę ir paauglystę praleidžia tipišrame lietuviškame kaime, „mažame miestelyje“,⁴⁵ tačiau idiliškas chrestomatinis, o iš dalies ir ideologinis, vaizdinys sugriaunamas žmonių santykių ir likimo nedarnos. Garšvos tėvams, kaimo inteligentams mokytojams, šeimyninio gyvenimo finale tenka neištikimybė, ligos ir smurtas, o Garšvai – šio socialinio spektaklio žiūrovo vaidmuo.

Agrarinės kultūros kaip beveik idealios kultūros, nes paviršutiniškai jai priskiriamas paprastumas pasižymi tuo, jog neturi kitiems kultūros tipams būdingų blogybių, vaizdinio žlugimas susijęs ne vien su tarpasmeninių santykių kompromitacija. Kitaip sakant, moralės pažeidžiamumas ir dvigubi standartai būdingi bet kokiai kultūrai, agrarinėje tiesiog nuslepiami.⁴⁶ Kultūrinio vientisumo skilimas jau pasidėjęs lietuviškojo kaimo „rezervate“. o Antanas Garšva – ankstyvas tokio proceso dalyvis. Nesutarimai šeimoje vėliau nepasitikėjimo ir nepilnavertiškumo jausmais Garšvos gyvenime turės ne tik psichologinį, bet ir socialinį poveikį.

Kolektyvo funkcionavimą paremtą dviprasmiškais, vienas kitą paneigiančiais reikalavimais, Garšva užfiksuoja paauglystėje, kai tėvą, miestelio švenčių metu skeliantį patriotines kalbas, keičia tėvas, mušantis motiną. Tačiau iš dabarties nuskambantis sarkastiškas „[k]artais mano tėvas mušdavo mano motiną“ (Škėma 2012, 41) nugali patosą, tragiškumą, kuriais būtų galima apdovanoti žlungančią agrarinę kultūrą. Joks kolektyvas negali suteikti individui visą egzistenciją trunkančio saugumo ir užtikrintumo jausmo. Tūlas faktiškai garantuoja tokį saugumą: „[t]ūlo menamumas puoselėjant ir gyvenant pilną ir tikrą „gyvenimą“ teikia *nuraminimą* čiabūčiai“ (Heidegger 2014, 146). Bet ir jis nepajėgia uzurpuoti visų alternatyvių galimybių, leidžiančių čiabūčiai identifikuoti negatyvų tūlo poveikį ir siekti autentiškų gebos būti galimybių realizacijos. A. Camus romano „Krytis“ herojus Žanas Batistas Klamansas stovėjo ant palyginti tvirtesnės sąjungos su kolektyvu pakopos nei A. Škėmos Garšva, tačiau taip pat buvo nublokštas žemyn. Garšvos atveju nuobloškis prasideda gerokai anksčiau, – jis suserga.

Liga, pasižyminti fiziniais pakitimais, galvos svaigimas, skausmas, haliucinacijos, ilgainiui virstanti tipiškais epilepsijos priepuoliais, iš karto konotuojama kaip psichinė. „Jūs neurastenikas. [...] Jūsų liga nėra galutinai ištirta. Jūs gi žinote, nervų centrai. Labirintai, kuriuose tebeklaidžiojame“ (Škėma 2012, 164–165). Mat Garšvos motina buvo šizofrenikė, savaime suprantama, sūnus privalo ką nors paveldėti iš motinos: tebūnie, neurastenija. Užbėgant už akių psichoanalitinėms interpretacijoms, galima

---

⁴⁵ „Mažame miestelyje, kur valdžia pamiršo geležinkelio stotį“ (Škėma 2012, 35). Kaimas, gamta jungiami su technika, tačiau šioji nebeveikia (geležinkelio stotis uždaryta); techninis mobilumas nurungiamas tradicinio kaimiškojo sėsrumo. Miestelio statusas iš esmės lieka formalus.

⁴⁶ Savotiška tabu funkcija.

įžvelgti ir grynai socialinę herojaus priklausomybės, kartais akivaizdžiai adoruojamos, nuo tokios ligos priežastį, kylančią iš kolektyvinių stereotipų. Garšva – poetas modernistas, tradicinės lietuvių poezijos, rimuotos ir ritmingos, oponentas, o menininkai, kaip įprasta manyti, skiriasi nuo „normalių“ žmonių. Mąstymo kitoniškumas ir vaizduotės gyvumas neretai siejami su psichiniais ir psichologiniais nukrypimais. „Daugelis genijų sirgo. [...] Aleksandras Didysis, Cezaris, Napoleonas, Michelangelo, Paskalis, Pope’as, Poe, O. Henry, Waltas Whitmenas, Moljeras, Stevensonas – neurastenikai. Sąrašas įtikinąs. Pabaigoje: dr. L. E. Bischas ir Antanas Garšva“ (Škėma 2012, 8). Stigmatizuojantis nukrypimų nuo visuotinai pripažįstamos normos pobūdis garantuoja išskirtinumą kolektyve, todėl ligos vertinimas gali būti sudarytas iš daugelio kintamųjų.

Ekstravagancija, kurią liga suteikia menininkui, gali apsunkinti gyvenimą jam kaip paprastam individui. Diagnozė – neurastenija – socialiai triuškinanti⁴⁷: individas automatiškai nubloškiamas į kolektyvo paribius, atimančius ir šeimos, ir karjeros, ir pagarbos galimybes. „Būsit našta savo žmonai. Jei jums prireiks moters...“ (Škėma 2012, 165): prisako daktaras. Ir, atrodo, pakankamai karštas Garšvos troškimas vesti subliūkšta fatališkai statydamas dar prie vieno kolektyvinio stereotipo: menininkas turi būti vienišas. „Tu mylėsi Ženią ar kurią kitą, jei tau prireiks moters“ (Škėma 2012, 166). Garšvai tenka rinktis neįpareigojančius seksualinius santykius, prisidedančius prie ir taip jau smarkiai sutrikdytos asmenybės ardymo. Kai kurie literatūrologai būtent čia išvelgia Garšvos ligos priežastis: „Neįsisąmonindamas atsiskyrimo tarp jausmo ir kūniško pasitenkinimo, nekeldamas nereikalingų klausimų, Garšva patiria sunkią individualią psichinę traumą, pasikartojančią įvairiais jo gyvenimo tarpsniais“ (Čičelis 2012, 178). Kaip matyti, daugelis reiškinių, priskirtinų kitoms sferoms, lengvai gali būti interpretuojami kaip kylantys iš individo ir kolektyvo santykio bei pastarojo koreguojami. Prielaidos atsirasti kaltei, kai dar nesama asmeninio veiksmo, *prasikaltimo*, pagrįstai gali kilti dėl ką tik minėto santykio neatitikimo. Antanas Garšva kaltas, nes dėl ligos nesugebės vykdyti kolektyvo priskirtų priedermių. Jis niekuomet netaps padoriu kolektyvo nariu, bet, tiek dėl ligos, tiek dėl pašaukimo (poetas), bus priskirtinas prie marginalių visuomenės paribių.

Antano Garšvos čiabūties kvestionavimo galimybės ir nuosavas judėjimo variantas autentiškumo kreive, vyksta ir dėl kultūrinio skilimo, socialinių santykių disharmonijos, suponuoto psichinio pobūdžio ligos kaip radikalaus skiriamojo faktoriaus. Kasdienis neatitikimas kolektyvo nustatytiems reikalavimams prisideda prie augančio kaltės jausmo demaskavimo. Vis dėlto šis etapas nepriskirtinas

---

⁴⁷ Pati diagnozė, o ne visos galimos jos interpretacijos. Diagnozė ir jos padariniai siejami su J. Baudrillard'o liekanos teorija, pasak kurios anksčiau išstumti į paribius socialiniai reiškiniai užima centrinę poziciją bei nustato naujus „normalumo“ standartus. „Šiandien liekana tapo stipriu [opozicijos] nariu. Būtent likutis grindžia mūsų naujuosius suvokimo būdus“ (Baudrillard 2009, 166). Šiuo požiūriu taip svarbu, jog Garšva būtų ligonis, poetas, emigrantas, liftininkas, viengungis.

prie jau įsisąmonintos kaltės, o tesudaro prielaidas pastarajai. Dominuoja gana patvarus santykis tarp individo ir kolektyvo, paremtas čiabūties orientacija pasaulyje, kitaip sakant „[č]iabūtis „pati save“ randa pirmiausiai per tai, *kuo* ji užsiima, *ko* jai reikia, *ko* ji laukia, *ka* ji apsaugo“ (Heidegger 2014, 99). Viena vertus, šį procesą galima traktuoti kaip čiabūties savikūros ir rūpesčio procesą, kita vertus, pirmą kartą kaltės požymius atskiroje čiabūtyje. Kaltė gali būti apibūdinama kaip neįsisąmoninta, bet reali latentinė kaltė, kurios aktualizacijai reikalingi du momentai: asmeninis veiksmas (kaip Klamanso abejingumas einant Karališkuoju tiltu) ir susidūrimas su kitokio tipo kultūra.

3.2.2. Kaltės raiška vakarietiškosios kultūros prieglobstyje

Kaltė vis labiau aktualizuojama sulig nutolimu nuo gimtosios kultūros, pajėgusios švelninti individo kaltumą. Politinės santvarkos kaita, vykusi 1940–1944 m. Lietuvoje, implikavo aibę pasikeitimų, tiesiogiai įtakojusių socialinį, politinį gyvenimą, kolektyvo narių tarpusavio santykius, lygiai kaip ir požiūrį į individą⁴⁸. Tarpukario Lietuvoje kolektyvinių normų ir poreikių neatitinkantis individas galėjo būti tiesiog nustumtas į visuomenės paribius, pamirštas ar neigiamas. Pirmoji Lietuvos okupacija (1940 m.) akimirksniu apvertė situaciją: iš individo pareikalauta atskaitingumo kolektyvui. Individai traktuojami arba kaip paklusnūs, arba kaip kenksmingi kolektyvo nariai: pirmuoju atveju, didesniu ar mažesniu mastu kolektyvas individus toleruoja, antruoju – juos stengiamasi pašalinti iš kolektyvo. „Kitų nuožiūra disponuoja čiabūties kasdienėmis galimybėmis būti. Taip šie Kiti nėra *apibrėžti* Kiti“ (Heidegger 2014, 105). Individas turi būti tarsi multiplikuojamas pagal išankstinį modelį, atstovaujantį legitimoms kolektyvinėms konvencijoms. Priemonė minėtam rezultatui pasiekti, o taip pat ir santvarkos neofitų ištikimybės įrodymas, yra ideologiškai angažuoti darbai. Menininkai į pastarąjį reikalavimą atsiliepti kviečiami pirmiausia kanoną atitinkančiais kūriniais. Štai kodėl kažkurį vakarą pas Garšvą pasirodę pseudokolega poetas Zuika ir „draugas“ Simutis iš NKVD tikisi elementarios duoklės – naują santvarką liaupsinančių eilėraščių, kuriuos jis gudraudamas pasižada kurti. „Tikiuosi, būsi mūsų, – šiltai tarė Simutis, spausdamas Garšvos ranką“ (Škėma 2012, 100). Garšvos pasižadėjimas lieka beprasmis: po smūgio prespapjė viršugalvin jį ištinka fiziniai, kalbos, atminties sutrikimai.

1941 m. vasarą įvyksta dar viena politinės santvarkos kaita – Lietuvą okupuoja nacistinė Vokietija. Apsveikęs Garšva gyvena vasarnamyje, kuriame draugužė prostitutė Ženia įkuria viešnamį. Vėliau

---

⁴⁸ A. Kalėda knygoje „Romano struktūros matmenys“, aptardamas A. Škėmos ir kitų lietuvių rašytojų kūrinius, gana tiksliai užčiuopia socialinių, kultūrinių realijų įtaką. Anot jo, „pastaruosiuose romanuose [I. Simonaitytės „Viliuje Karaliuje“, Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeliuose“, A. Škėmos „Baltoje drobulėje“ – J. J.] dėl itin turiningo, istoriškai reikšmingo konteksto individuali būtis tarsi suaugusi su atskirą kartą ir net visos tautos lemtimi“ (Kalėda 1996, 43).

Garšva, kaip ir nemenka dalis lietuvių, traukiasi į Vakarus. Šiuo okupacijų laikotarpiu, pažymėtu atminties sutrikimų, taigi, neaiškiu ir fragmentišku, lyg tarp kitko paminima, jog Garšva nužudo jauną rusų kareivį. Nužudo ir tiek. „Aš užmušiau žmogų“, – pagalvojo Garšva. Bet šitie žodžiai nieko nereiškė. Lygiai taip pat praskambėtų „šiandien gražus oras“ arba „ne, dėkui, aš negeriu pieno“ (Škėma 2012, 78). Atrodo, kito žmogaus gyvybės atėmimas, nepaisant aplinkybių, turėtų sukrešti ir tapti realia kaltės priežastimi. Žinoma, galima daryti išlygas ir sakyti, jog nužudytasis buvo okupantas, jog vien ši aplinkybė darė jį nekenčiamu priešu, kuriam natūralu trokšti mirties, tačiau net ir toks akivaizdžiai ribotas požiūris negali panaikinti jo žmogiškumo. M. Heideggeris konstatuoja, „kad čiabūties buvimo suprastyje jau glūdi Kitų suprastis“ (Heidegger 2014, 103). Be to, Kito mirtis veda prie savojo baigtinumo įsisąmoninimo. Vis dėlto žmogžudystė Garšvos niekur neatveda. Galima spėlioti *kodėl?*, juk vokiečių filosofo schema pakankamai aiški ir netgi paprasta. A. Camus romano „Krytis“ atveju ji veikė efektyviai bent formaliu požiūriu. Galbūt nėra tokios reakcijos, nes Antanas Garšva – psichinis ligonis? Gal jis paprasčiausiai nepajėgia įsisąmoninti mirties realumo fakto, nes tai buvusi ne jo mirtis? Nes „[č]iabūties nupuolanti kasdienybė pažįsta mirties tikrumą, bet vis tik išsilenkia tikrenybės“ (Heidegger 2014, 212). Kito mirtis tėra įvykis, praeinamumas, rodantis, kad mirštama, tačiau miršta Kiti, bet ne „Aš“. Kad ir kaip bebūtų, aišku tik tiek, jog nužudymą galima laikyti viena iš sudedamųjų kaltės patirties dalių, bet ne pagrindine priežastimi.

Tam tikrą laiką Garšva gyvena Vokietijoje DP⁴⁹ stovykloje kartu su kitais įvairios socialinės padėties ir praeities lietuviais sambūvio, kupino kasdienių nepriteklių, pajvairinamo prarastos tėvynės nostalgijos sąlygomis. Poetas Vaidilionis, tipiškas Kitų negatyviaja prasme⁵⁰ reprezentantas, išsiskiriantis nebent savo pavarde, visu kitu pritapdamas prie atsiradusios naujos sociokultūrinės nišos – būti tautos vienybės ir tikėjimo šaukliu⁵¹. Žinoma, išėivijoje. Jis kuria skambius šabloniškus eilėraščius, pajvairinamus patriotine gaida, – dirba svarbų paviršutiniškai ideologiškai angažuotą, bet keliantį įtarimą dėl pragmatinių užmačių, darbą. Garšva jam pataria: „Tau reiktų deklamuoti Lietuvoje, miške. [...] Čia tu esi saugus ir gauni atlyginimą“ (Škėma 2012, 195). Netrukus įsižiebiantis komiškas konfliktas tarp dviejų poetų juos išskiria visomis esminėmis prasmėmis: meno (Garšva tarnauja menui, Vaidilionis – tautai), prisitaikymo (Garšva nesugebės taip puikiai prisitaikyti kaip poetas šauklys), uždavinio atlikimo (pasikeitusios gyvenimo sąlygos negražins Garšvos prie kolektyvo, o nutolins).

---

⁴⁹ Displaced Persons.

⁵⁰ Interiorizuoti tūlas reikalavimai kaip čiabūties savastis. Plg. „Kasdienės čiabūties savastis yra *pats-tūlas*“ (Heidegger 2014, 107).

⁵¹ „Pats tūlas, dėl-kurio čiabūtis kasdien yra, artikuliuoja reikšmingumo nukreipčių sąsają“ (Heidegger 2014, 108). Vaidilionio personažas turbūt yra pats akivaizdžiausias minėta linkme veikiančio tūlas koreguojamos čiabūties vaizdins. Tam antrina ir jo sugebėjimas prisitaikyti prie kintančių sociokultūrinių sąlygų.

Kasdienybės, tam tikru mastu sutampančios su individo gyvenimo būdu, svetiminančio informacijos vartojimo srauto, masiškumo sąlygos atliepia į neautentiškumą panirusiai čiabūčiai. „[S]ambūviui priklausančiame atstumiškume glūdi tai, kad čiabūtis kaip kasdienis buvimas vieno su kitu *priklauso* nuo Kitų“ (Heidegger 2014, 105). Analogiškai kaltės svarba auga⁵² tostant nuo potencialiai nekaltumą⁵³ palaikiusių aplinkybių. Atvykęs į Ameriką Garšva išgyvena radikalių pasikeitimų laikotarpį, nors pačiame romane apie tokį procesą nelabai užsimenama. „Viena vertus, iš Vokietijos DP stovyklų į įvairias Šiaurės ir Pietų Amerikos šalis emigravę lietuviai jautėsi išduoti Vakarų valstybių ir istorijos, o paaiškėjus, kad į Lietuvą nebesugrįš, žlugo ir jų tikėjimas tuo, kad gėris nugali blogį; kita vertus, pasitraukimas, savo egzistencijos gelbėjimas, mintys apie paliktą likimo valiai tėvynę skatino kaltės ir išdaviko jausmus“ (Višomirskytė 2004, 21). Galbūt nebus prasilenkta su faktais tarus, jog Niujorke nelieka net ir pėdsakų, primenančių lietuviškąją kultūrą. Aštuonių milijonų gyventojų miestas – tikras knibždėlynas, kuriame individas paliekamas vienas su savimi. „Aštuoniamilijoninė niujorkinė didybė telpa *main floor lobby*“ (Škėma 2012, 25). Vis dėlto žmogus sugeba ar tiesiog priverčiamas išlikti, todėl prisitaiko prie pasikeitimų. Garšva irgi tam tikru mastu prisitaiko, mat net ir kolektyvo antagonistui reikia valgyti ir miegoti. Naujajam kolektyvui Garšva neegzistuoja kaip ypatingas narys, neurastenikas poetas, tik kaip 87–asis keltuvininkas: „87 kalės vaikas, 87 užkėlė mane keturiais aukštais aukščiau, 87, 87, 87, aš sugaišau dvi minutes šioje dėžėje, prakeiktas kalės vaikas 87!“ (Škėma 2012, 12). Individui priskiriama skaitinė išraiška, suspenduojami vardas ir pavardė, bei uniforma stiprina anonimiškumą, mutuojantį į asmeninę nereikalingumą, užmaršties jauseną.

Garšvos santykio su kolektyvu negalima apibūdinti kaip radikaliai antagonistinio, nei abipusiai abejingo: milžiniškas kolektyvas neturi galimybių (nors nereikia, jog neturės) prižiūrėti kiekvieną individą. Skirtingai negu kiti lietuviai, gana neblogai natūralizavęsi amerikietiškoje visuomenėje, pavyzdžiui, smuklininkas Steponavičius, daktaras Ignas, mylimosios Elenos vyras inžinierius, Garšva tesugeba nuomotis kambarį, dirbti liftininku⁵⁴ ir neapsispręsti dėl šeimyninių santykių užmezgimo. Miestas absorbuoja visas erdves ir įsiurbia jo gyventojus, todėl Garšvos darbas liftininku nebeatrodo toks menkinantis emigranto atžvilgiu, jis įgauna simbolio statusą⁵⁵.

---

⁵² Taigi *priklauso*.

⁵³ Toks nekaltumas tėra *fiktyvus*.

⁵⁴ Galbūt liftininko darbas, vos ne dogmatiškai laikomas bukinančiu, nėra jau toks negatyvus. Plg. „Tariamai individą mechaninanti aplinka („Po dviejų metų darbo keltuve kiekvienam maišosi galvoje“) pasirodo jautri ir supratinga“ (Žėkaitė 2002, 183).

⁵⁵ Prisiminkime J. Baudrillard'o požiūrį į prekybos centrą kaip į aplinką organizuojantį vienetą. „[Č]ia [*hypermarkete* – J. J.] centralizuojamas ir perskirstomas visas aplinkinis regionas ir jo gyventojai, kaip koncentruojami ir racionalizuojami tvarkaraščiai, trajektorijos, praktiniai veiksmai“ (Baudrillard 2009, 90). Panaši funkcija tenka viešbučiui, kuris koncentruoja Niujorko gyventojų srautus. Jis tampa minimizuotu megapolio modeliu. Kita vertus, kas tikėtina svarbiau, šitaip

Nebelikus lietuviškosios kultūros, nuolat primindavusios nekaltumo būklę, individas staiga atranda kaltę. Tačiau kaltė nėra naujas ir netikėtas svetimos kultūros, visuomenės, svetimų vertybių implikuotas reiškiny. Ji atrandama kaip nuosavas *prasižengimas*, „*buvimas kaltam dėl kažko*“ (Heidegger 2014, 231). Amerikietiškas kolektyvas įtikina herojų, jog kaltė gali būti susijusi su individo egzistencija, besiveržiančia prie Kito egzistencijos ir taip pastarąją žeidžiančia. Atsiranda nebegalimos paneigti kaltės jausmas, stiprinamas socialinių priedermių nevykdymo ir individualaus likimo.

3.2.3. Kaltės destruktivumas

Sulig kiekvienu etapu kaltė linkusi didėti, paliesdama vis įvairesnius individo ir kolektyvo sąveikos, o taip pat grynai individualius, aspektus. Ryšių su konkrečiu kolektyvu, jo įteisintomis konvencijomis praradimas pirmiausia pasireiškia kaip socialinė dezorientacija, kai individas kolektyvo atžvilgiu lieka anonimu ar marginalu. Šis statusas sukelia nepilnavertiškumą, pasireiškiantį ir kaip moralinį, ir kaip socialinį reiškinį: kaltė reiškiasi sambūvio ir individo savasties destruktijos formomis.

Antanas Grašva, kaip jau buvo ne kartą minėta, iš vienos kultūros patenka į kitą, be to, lemtingomis istorinėmis sąlygomis. Vis dėlto vien šios priežasties negana sukelti asmenybės skilimui bei kaltės jausmui. Garšvos tapatumo paieškos nužymimos dar gyvenant Lietuvoje, kai išoriškai dar *viskas buvo gerai*. „Kas tau? Sergi? [...] Nepagydoma liga, – atsakiau./ Neblogas eilėraštis, – tarė kritikas. – Pasistengsiu, kad jį išspausdintų“ (Škėma 2010, 168). Amerikoje visi Garšvos asmenybės nukrypimai, liga, socialinė padėtis ir vieta visuomenėje komplikuojasi. Galima sakyti, kad tik Niujorke, kur žmonės traktuojami kaip masė, o ne kaip unikalūs individai, atsiranda pakankamos sąlygos Garšvai išspręsti ilgametes problemas. Tokį teiginį pagrindžia amerikietiškas „dvilypio sąmoningumo“ terminas, dažniausiai taikomas imigrantams, reiškiantis, „kad žmogus išsiugdo tarsi dvi pasaulėžiūras. Viena pasaulėžiūra yra likusios (perimtos) fragmentai, kita – būtina susikurti, kad išliktum“ (Pociūtė 2012, 168). Pozityvaus išsprendimo galimybė priartėja kaip niekad anksčiau.

Ligonis poetas Garšva gali susigrąžinti socialiai pilnavertį gyvenimą ir sveiką protą atsiduodamas meilei. Pilkoji moteriškaitė – „iššokančiai-išlaisvinantis“⁵⁶ rūpestis, kuriam pasišventusi čiabūtis pasiekia autentiškumą bei geba jame išsilaikyti. Kiek iš kitos perspektyvos, pilkoji moteriškaitė – santykio su kolektyvu atkūrimo garantas, nes santuoka, svarbiu socialiniu institutu, atkuriama pažeista

---

demonstruojama ne individo pirmenybė, bet veiklos, kažko, ko jis siekia ir ką suvartos konkrečioje miesto ar viešbučio erdvėje.

⁵⁶ Uzurpuojančio rūpesčio/ globos priešybė; grąžinantis, teikiantis. „[B]endras nusistatymas tam pačiam dalykui kaskart apibrėžtas remiantis kaskart specialiai užčiuopta čiabūtimi“ (Heidegger 2014, 102).

dermė tarp kolektyvo narių ir kolektyvo kaip vientiso vieneto. Garšva prisipažįsta: „Aš myliu tave. Labai. Aš persistengiau, Elena. Bet dabar esu tikras. Aš pasveiksiu. Tikiu, aš pasveiksiu. Ir būsiu su tavimi. Žinau, apgavau tavo vyrą, dar kartą kalbėsiuos su juo. Galutinai“ (Škėma 2012, 213). Žinoma, Garšva, ilgai tikėjęs santuokinių ryšių neįmanomybe [dėl ligos], nepajėgia be dvejonų ryžtis užmegzti abipusiai įpareigojančius tarpusavio santykius, tačiau galiausiai jis apsisprendžia pozityviai ir rengiasi įsipareigoti.

Tačiau meilė nelaimingo poeto neišgelbsti, – vadinasi, socialiai angažuoto rūpesčio atkurti pirmąpradžiam nekaltumui neužtenka. Šalia negebėjimo prisiderinti prie įsipareigojimo kolektyvui, Garšva susiduria ne tik su kolektyvo abejingumu individui, laikomu vos ne duotybe,⁵⁷ bet ir su individo abejingumu kolektyvu. Nėra jokio būtino ir nenutraukiamo ryšio, įpareigojančio neperžengti tam tikrų ribų, kuomet nebegalima atkurti vienybės ar bent supratimo. Bandoma įrodyti, kad apskritai nėra jokios objektyvios priežasties, susaistančios žmones vienus su kitais, individus su kolektyvu. Stenlio, Garšvos draugo lenko, savižudybė realizuoja šią tiesą. „Nepažįsti Amerikos, Toni. Mudu antrininkai, kurie ką tik susipažino. Aš nesversiu „už“ ir „prieš“. Kaip jūs, europiečiai“ (Škėma 2012, 157): sako Stenlis. Ir Garšva nepatiki, – juk žudomasi dėl kažko, visuomet būna priežastis. Bet Stenlis, tarsi A. Camus išliaupsinto savižudžio, demonstruojančio absoliučią, tačiau beprasmę laisvę, epigonas ima ir nusižudo.

Antanas Garšva dar kartą susiduria su mirties galimybe⁵⁸, iš esmės kitokia nei likusios. Natūrali mirtis ar nužudymas, kad ir atliktas savomis rankomis, išlaiko šnekalams būdingą įprastumą. Žmogus kažkieno kito patraukiamas iš gyvenimo, tačiau modernioje visuomenėje, kunkuliuojančioje nuo spartos, mechanizmų, reikalų, siekiančioje viską kontroliuoti civilizacijos pasiekimais, disponuojama net ir mirtimi kaip įvykiu. M. Heideggeris pabrėžia, kad „[š]nekalai [...] sudaro indiferentišką suprantamumą, kuriam niekas nebeužverta“ (Heidegger 2014, 140). Kito mirtis nėra čiabūties pastūmėjimo link savos būties myriop atverties ir autentiškos gebos būti garantas.

Iš vienos pusės spaudžiamas kolektyvo reikalavimų paklusti, iš kitos pusės matydamas po jais besislepiančią beprasmybę, Garšva susiduria su atminties – užmaršties problema. Iš esmės tai pats didžiausias sunkumas, kurį Garšva siekia įveikti išvykęs iš Lietuvos. Jis apibrėžtas individualiu modusu: tik Garšva užmiršo ir tik Garšva gali prisiminti, niekas kitas šios stokos kompensuoti negali. Eilėraštis, prarastas vieną neramią naktį, tampa fundamentalia Garšvos siekimo susigrąžinti nekaltumą projekcija. Tikėtina, jog užmirštojo eilėraščio prisiminimas būtų tolygus Garšvos išgijimui. „Pagaliau tikroji ramybė aplankė mane. [...] Mano dvasia rado santykį su pasauliu“ (Škėma 2012, 219). Prisimintas eilėraštis

---

⁵⁷ Pagrindinis miesto, Niujorko, reprezentantas tekste – viešbutis. „[T]ai tik iliuzija, kad atskleidžiama vos ne „viso“ Niujorko panorama, iš tiesų aprašoma viena diena viename viešbutyje. Viešbutis toks didelis, kad jis suvokiamas ar pateikiamas kaip atskiras pasaulis“ (Pociūtė 2012, 171). Toks viešbučio traktavimas priartėja prie J. Baudrillard'o prekybos centro kaip miestą į save įsiubiančios ir socialinį gyvenimą generuojančios funkcijos.

⁵⁸ Garšva yra bandęs nusižudyti, bet išsigandęs mirties, sumanymo atsisakė.

panaikintų ilgus metus nešiotą naštą, atkurtų nekaltumo būklę, kuri realizuotųsi darna tarp ligonio, poeto, marginalo Garšvos ir kolektyvo. Visgi prisiminti nėra lengva, beje, ir pavojinga, – pastangos prisiminti siejamos su fizine negalia, o po šia implicitiškai slypi psichinis nepilnavertiškumas. „Skausmas ir abejingumas. Staigūs dūriai ir vėliau kurtus kamuolio ridenimasis. Kamuolys auga, tuoj jis išsiverš“ (Škema 2012, 221). Epilepsija sumišusi su neurastenija pateikiamos kaip prisiminimo proceso padariniai, tuo pačiu yra kaltės padariniai.

Prisiminimo veiksmas įvyksta, – padariniai priešingi prognozuotiems, – Antanas Garšva išprotėja. „Garšva laiko popieriaus lakštą ir plėšo jį į siauras juostas. Jo veidas laimingas“ (Škema 2012, 224). Ryšio su kolektyvu atkūrimas visiškai nebeįmanomas: Garšva, kaip sąmoningas individas, galutinai prarastas. Bandytas išpirkti kaltę ir įsilieti į pilnavertį socialinį gyvenimą lieka bevaisis. Garšva pralaimi lygiai taip pat, kaip pralaimėjo Žanas Batistas Klamansas. Nes kaltė negali būti panaikinta, ji yra ir kolektyvo, ir atskiro individo egzistencijos modusas. „Šiam buviniui [*čiabūčiai* – J. J.] reikia ne vien pasikrauti „kalte“ nusižengiant ir neatliekant, jis teturi *autentiškai būti* „kaltas“ – koks jis ir yra“ (Heidegger 2014, 235). Kaltės išpirkimas neįmanomas, netgi galima tarti, jog gyvenimas su kalte yra pozityvesnis pasirinkimas, nes individas gali išsaugoti save, o siekis susigrąžinti nekaltumą naikina individą. Garšva neprisitaiko nei prie naujos kultūros, nei prie socialiai bendrų kolektyvo reikalavimų. Susiklosčiusios aplinkybės ir perimti kolektyviniai modeliai, *ligonio, poeto, imigranto*, prisideda prie individo gebos tam tikru būdu integruotis į kolektyvą, ir sužlugti. Gana anksti kaltės kreivė nubrėžia tolesnį Garšvos likimą, kurio finale nebelieka jo paties. Nepaisant to, kaltė lieka funkcionuoti toliau, – kaip natūrali kolektyvo būklė.

3.2.4. Naujasis pasaulis ir tapatybės paieškos kaltės horizonte

Galiausiai Antanas Garšva išprotėja, – finalas dramatiškas, tačiau logiškas. Liga kankino herojų, bet tuo pačiu metu buvo jo aistra. Iš romano konteksto neaišku, ar išprotėjęs Garšva miršta, priešingai, – labai tikėtina, jog lieka gyventi. Tačiau jam iš to jokios naudos. Aštuoniamilijoniniam kolektyvui ir Lietuvai – jokio praradimo. Herojus – asmenybė – neabejotinai dar kartą sutriuškinamas dėl negebėjimo prisitaikyti prie kolektyvo įtvirtintos tvarkos.

Sociokultūrinio konteksto užaštrintos „Aš“ autentiškumo paieškos, turėjusios tikrai realų ir reiklų pagrindą herojų atveda ne prie autentiškumo, o į psichinę autarkiją. M. Heideggerio vakarietiškosios kultūros būklė, jau iš anksto konotuojama kaip kreipianti nuo autentiškumo: „*Pati buvimo sąranga savo kasdieniu būtiškumu yra tai, kas pirmiausiai iškreipia ir uždengia*“ (Heidegger 2014, 108). Nepaisant to,

šitaip laiduojamos sąlygos, kad individas judėtų iš anksto nubrėžta ir patikrinta kreive. Amerika, žvelgiant iš senosios Europos pozicijų, atrodytų, pasižymi visais bruožais, leidžiančiais diagnozuoti neautentiškumą. Nuo tūlo iki kasdien produkuojamų šnekalų, smalsulio, nuo kolektyvinio „mes“ iki beasmenio, niveliuoto „Aš“. Tačiau toks požiūris apgaulingas ir perdėm paviršutiniškas, nes bet koks kolektyvas nuo pat pradžių funkcionuoja kaip tūlas su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis.

Ilgą laiką atrodo, jog Garšva iš tiesų juda teisinga linkme, be to, bando susigrąžinti visavertį socialinį gyvenimą. Jis kvestionuoja savo *savastį*: padrikos sutartinių frazės įgauna koherentišką pavidalą. „[G]ausiai cituojamos lietuvių liaudies dainos išreiškia Garšvos bandymą sugrąžinti sąmonei tvarką bei idilę, vyravusią vaikystės ir jaunystės Lietuvoje“ (Brazauskas 2010, 165). Žemdirbiškosios kultūros individas atpažįsta save moderniojoje kultūroje. Pragmatinis prisitaikymas, sėkmingai realizuotas tautiečių, santykiyje su autentiškumo realizacija, nebeatrodo privalomas. Kaip tik socialinė sėkmė ir visavertė asmenybė kartkartėmis gali prasilenkti, – be to, kaip poetas Garšva turi teisę nuolat pikiruoti ties marginalumo riba.

M. Heideggerio čiabūties analitika atsiskleidžia tarsi judėjimo link autentiškumo programa, garantuojanti kokybinius asmenybės pokyčius, o ne kolektyvo. Nepaisant to, toks gerąja prasme *modifikuotas* individas nenutolsta nuo kolektyvo, bet iš esmės perkeistas sugrįžta į kolektyvą ir mezga to kolektyvo rėmuose reglamentuotus santykius. Dėl šios priežasties Garšvos siekis būti su moterimi ir atlikti socialinį vyro vaidmenį nėra nukrypimas nuo programos, o jos galutinių punktų vykdymas.

Kaip žinome, Garšvai nepavyksta nueiti iki paskutinio autentiškumo programos etapo – siekis išsivaduoti iš kaltės, užuot ją pripažinus, virsta individo sunaikinimo aktu – ir jis pašalinamas iš pastarosios. Bet iki tol jis – skurstantis poetas – keltuvininkas, ieškantis meilės ir savęs. Akivaizdu, jog poetas neurastenikas nėra atskalūnas maištininkas; jis sugebėjo prisitaikyti prie amerikietiškos kasdienybės. „Išvaizda ir laikysena *Baltos drobulės* herojus ir yra jau visiškai sutapęs su miestu, kad jo aprangoje susimaišę įvairiausių tautų atstovams būdingi nešiosenos, gyvensenos, elgsenos elementai“ (Pociūtė 2012, 172). Tam tikru mastu Garšva iš tiesų tampa Amerikos lietuviu, suprantant šį terminą kultūrine prasme.

Tačiau *judėjimo link programa* negali numatyti visų galimų ėjimų, lygiai kaip ir atsižvelgti į iracionalius ar kraštutinius atvejus. Jei Antanas Garšva būtų buvęs paprastas lietuvis, kuriam Amerika, viena vertus, būtų buvusi tiesiog svetimu kraštu, kita vertus, naujų galimybių šaltiniu, programą realizuoti iš dalies būtų buvę lengviau. Bet Garšvai nebūdingas sveikas protas, juk jis – neurastenikas poetas. Priepuolis gali ištikti bet kada ir būti lemiamas, – tokia potencialiai įvyksianti tikimybė prisideda prie Garšvos kaltės. Kaltas, nes yra toks, koks yra, – ligonis – nes negali pasikeisti, negali angažuotis kolektyvo proteguojamoms konvencijoms, bet nebegali būti ir individas. Skirtingų kultūrų ir „Aš“

paieškų patirtys Antano Garšvos atveju išdėliojamos nestandartiškai. Individo nepritapimas kolektyve susijęs ne su svetima kultūra (kaip įprastai teigiama), bet su pačiu kolektyvo, turinčio tam tikras apibrėžtis, faktu.

3.3. Kaltės raiška A. Camus romane „Krytis“ ir A. Škėmos romane „Balta drobulė“ komparatyvistiniu požiūriu

Ankstesniajame skyriuje atliktame kaltės raiškos tyrime kiekvienas kūrinys, A. Camus romanas „Krytis“ bei A. Škėmos romanas „Balta drobulė“, buvo traktuojamas kaip atskirybė. Šitokiu būdu siekta atskleisti kuo daugiau konkrečiam romanui būdingų savybių. Paaiškėjo, jog abu kūriniai disponuoja savitu kaltės raiškos modeliu, sąsajomis su individo ir kolektyvo santykiu bei iš jo kylančių vertybių, tarpasmeninių santykių konfigūracijomis. Antra vertus, taip pat paaiškėjo, kad esama daug susikirtimo taškų, t. y. panašių aspektų, pasikartojančių abiejuose romanuose. Siekiant bendriausiais bruožais atskleisti panašumus kaip tik ir pasinaudojama komparatyvistine tematologija, priartinsiančia skirtingų kultūrų kūrinius vieną prie kito.

3.3.1. Kaltė kaip procesas. Metamorfozės

Kaltės raiškos tyrimą abiejuose romanuose, Albert'o Camus „Krytyje“ ir Antano Škėmos „Baltoje drobulėje“, galima suskaidyti į dvi dalis: proceso ir rezultato. Kaltė, visų pirma, yra procesas, nes ji kinta nuo pradinio etapo iki galutinio, įgaudama skirtingas kokybines ir kiekybines apibrėžtis. Šie kaltės etapai apibendrintai gali būti vadinami *metamorfozėmis*. Toks pavadinimas itin taiklus žiūrint į kaltę kaip užbaigtų etapų, t. y. proceso, visumą. Taip pat aliuziškai galima sutapatinti atskirus kaltės patirties etapus su grynai biologine šio žodžio [metamorfozė] prasme: tam tikrų gyvūnų vystymusi nuo pradinės fazės iki galutinės⁵⁹. Abiem atvejais ciklas užbaigiamas ir gaunamas galutinis pavidalas, produktas arba rezultatas.

Tiriant kaltės patirties raišką, taikyta M. Heideggerio čiabūties analitika padėjo konceptualizuoti tiek tyrimo eigą, tiek pačią kaltės sampratą. Kaip galima matyti iš ankstesnių tyrimo dalių abiejų skirtingų kultūrų autorių romanai disponuoja vienodu metamorfozių skaičiumi, nors proceso detalės ir galutinis rezultatas skiriasi. Kaltės patirtis nė vienu atveju nebuvo duota kaip užbaigta ir aiški, ji buvo *procesas*, kurio skirtingi etapai keitė vienas kitą. Vadinasi, kaltė – daugiaprasmis, kintantis, integruojantis

---

⁵⁹ Šitoks sugretinimas siejamas vidinės priklausomybės: suspendavus objektus, į kuriuos nukreipti konkretūs mokslai, ir palikus tik bendrąją struktūrą paaiškėja, kad kismo ir baigmės procesas būdingas tiek biologijai, tiek kaltei kaip literatūrologijos, filosofijos ir pan. objektui. Žinoma, pastarojo konfigūracija žymiai laisvesnė nei biologinio atitiktens. Vis dėlto paaiškėja, kad ir kaltės atveju kismas ir baigmė pakankamai griežtai hierarchizuoti, jog čia esama logikos, tvarkos ir dėsnių nepažeidžiamumo (pavyzdžiui, negalima iš vieno etapo staiga pulti prie kito, nuo asmeninės kaltės prie nekaltumo, po to prie visuotinės kaltės, bet be asmeninės kaltės ir pan.). Nustatytos tvarkos pažeidimai baudžiami taip pat destruktiviai kaip ir biologinėje sferoje.

reiškiny. Individualiu mastu, Žano Batisto Klamanso ir Antano Garšvos, išgyventa kaltė visą laiką buvo susijusi su kolektyvu.

Kaltę ir individo transformaciją implikuodavo įtampa, atsirasdavusi neatitikus tam tikriems veiksams, lūkesčiams, konvencijoms. Tūlo restauruojanti nukrypimų galia pasirodė esanti ribota. „Tūlo supratingumas težino pakaktį ir nepakaktį patogios taisyklės ir viešos normos atžvilgiu. Vis dėlto pažeidęs jas tūlas atsiskaito ir ieško kompensavimo“ (Heidegger 2014, 235–236). Individo ir kolektyvo santykis buvo nužymėtas jau įtvirtinto išeities taško: Žanas Batistas Klamansas iš pradžių veikė sutapties, tuo tarpu Antanas Garšva – konflikto modusais. Tolimesniuose etapuose nepritapimas prie kolektyvo ir nesutarimas su juo tapo ryškūs ir būtini. Individo – kolektyvo antagonisto vaidmuo sudarė prielaidas tiesos apie savo asmenį atverčiai, neautentiškumo būklės diagnozavimui bei autentiškumo paieškoms.

Nors romanų herojai kilę iš skirtingų kultūrų, prancūzų ir lietuvių, miestietiškos ir kaimiškos, bet tam tikru gyvenimo laikotarpiu patiria tremtį. Tremtis abiem atvejais susijusi su prievartos momentu: Žano Batisto sprendimas iš Paryžiaus persikelti į Amsterdamą panašėja į pačiam sau pasiskirtą bausmę⁶⁰, o Antanas Garšva priverstas išvykti dėl politinių aplinkybių. „Ir kai į Lietuvą vėl grįžo bolševikai, jis pabėgo į Vokietiją“ (Škėma 2012, 113). Abiem atvejais herojai traukiasi iš gimtinių į užsienio didmiesčius Amsterdamą ir Niujorką. Amsterdamas priklauso „senajai“ Europai, tačiau yra tikras tarptautinis miestas, kuriame maišosi atvykėliai iš įvairių šalių, padorūs žmonės ir visokio plauko neaiškūs tipai. Klamansas Prancūziją palieka brandžios kaltės metamorfozės laikotarpiu, kur gali veikti pagal iš anksto sudarytą planą: būti savimi, t. y. ir atgailauti, ir teisti. Apskritai „Kryčio“ herojaus santykis su kolektyvu išlieka daug artimesnis ir abipusiškai įpareigojantis negu Garšvos. Savo ruožtu Niujorkas įkūnija ne tik Ameriką, bet ir „naujojo pasaulio“ modernumą, gyvenimo būdą, vertybes, nepažįstamus ir/ ar nepriimtinius europiečiams. Be to, tenka konstatuoti, jog Prancūzijos ir Olandijos kultūrinis panašumas buvęs didesnis nei Tarpukario Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų.

Herojus susieja ir jiems būdingas socialinis marginalumas, iš vienos pusės, savarankiškas pasirinkimas, iš kitos pusės – savotiška bausmė atskilus nuo kolektyvo. Klamanso marginalumas realizuojamas pamažu; galiausiai Amsterdame jis lankosi prastos reputacijos vietose dalindamas teisinius patarimus, kultivuoja asketišką gyvenimo būdą. Socialiniu požiūriu Garšvos marginalumas gali atrodyti nuosaikesnis, tačiau nulemtas žymiai anksčiau nei kolegos prancūzo, viena vertus, ligos, kita vertus – menininko pašaukimo. Marginali asmenybė priartėja ne tik prie kolektyvo atstumtojo ir baudžiamojo už pažeistą susitarimą, o taip pat prie *kankinio* vaidmens. Beje, abu herojai patiria ir išvaizdos transformaciją: gražuolis Klamansas nebeatpažįstamas, o Garšva, išiktas priepuolio, panašėja į šinšilą.⁶¹

⁶⁰ Žr. šio darbo p. 24–25.

⁶¹ „Jo veidas laimingas. Ramaus idioto. Jis uosto popierių. Jo veidas šinšilos“ (Škėma 2012, 224).

Abiejų herojų kaltės procese iškyla dar vienas momentas – Kito mirtis, į kurią reakcijos skiriasi. Lietuvių filosofės Jūratės Baranovos, uoliai tyrinėjančios literatūrą, nuomone: „Camus artėjimo mirties link suvokimą interpretuoja kaip vieną svarbiausių absurdo sąmonės šaltinių. Toks įsisąmoninimas sukrečia – sprogdina sąmonę“ (Baranova 2006, 136). Klamansui merginos savižudybė tampa nebeatperkamos, visą gyvenimą truksiančios kaltės projekcija. Ta pati tendencija gali būti pritaikoma ir „Baltos drobulės“ herojui, nors iš pažiūros Garšvai mirties įvykis nesukelia didelių moralinių kančių, nors asmenybės pusiausvyrą tam tikra prasme ir trikdo. Visgi, ironiška, kad šie du požiūriai susilaukia atvirksčiai proporcingų rezultatų: Klamansas lieka gyventi ir nesusitaiko su mirties faktu, Garšva išeina iš proto, nors su mirties faktu buvo susitaikęs⁶².

Taigi, nuosekliai viena po kito sekusios kaltės metamorfozės transformavo individą įvairiomis prasmėmis: socialine, pasaulėžiūrine, fizine, kultūrine, psichologine. Taip pat parodė, kad ne tik visame procese, bet ir viename etape dalyvauja daugybė veiksnių, nuolat įtakančių ir koreguojančių kaltės fenomeno raišką.

3.3.2. Kaltė kaip rezultatas

Kiekvienas procesas baigiasi tam tikru rezultatu: kaltės metamorfozių proceso pabaigoje esama tam tikros galutinės kaltės sampratos ir laikysenos. Iš tikrųjų prie galutinės, nors ir tikėtina visais aspektais neišbaigtos, kaltės sampratos prieina tik Camus „Kryčio“ herojus. Paskelbęs kaltės visuotinumą ir nustatęs bet kurį atskirą individą ir kolektyvą siejančius abipusio kaltinimo ir teismo ryšius, Žanas Batistas įgyja „parankią“ priemonę kaip pačiam ištvirti kaltę⁶³. Antanas Garšva tokio galutinio taško kaltės procese sąmoningai negalės padėti, nes apskritai iškrenta iš bet kokios sveiko proto ir sprendimų priėmimo galimybių sferos.

Vis dėlto besiskiriančiais individualiais likimais parodoma egzistuojanti kolektyvinė kaltės būseną. Pastaroji apima visus paskirus individus ir jų sprendimus, vertybes, veiksmus; kaip atsakas į šį socialinį santykį – nesutarimą ar susitaikymą – formuojasi individuali laikysena. Antra vertus, individuali laikysena sprendžia apie kolektyvą ir jam primeta savo nuomonę. Abu romanai, tik gal „Krytis“ mažesniu mastu, skelbia, jog „[k]ančia modernųjų žmogų unifikuoja“ (Tamošaitis 2012, 193). Toks abipusis santykis sukuria dviprasmišką būklę: remiantis M. Heideggerio čiabūties analitika ją būtų galima

---

⁶² Galima teigti, jog metaforiškai žadėtasis „sąmonės išsprogdinimas“ Garšvos atveju realizuojamas fiziologiškai. Išprotėjimas kaip ligos pasekmė, tam tikrų organų, organizmo funkcijų pažeidimas.

⁶³ Kaltės akivaizdumo tarsi nuolat iš naujo patvirtinamo koncepcija panašėja į absurdą, kurį irgi privalu nuolat išlaikyti aktualizuotą. Šiuo požiūriu abiem atvejais siekiama individo sąmoningumo.

įvardinti *tūlo reguliuojamu neautentiškumu*, J. Baudrillard'o *simuliacijos* samprata nurodytą bendrą kolektyvinės tvarkos lygmenį.

Iš esmės nė viename romane nepateiktas sprendimas, kurį būtų galima laikyti aiškiu ir galutiniu. „Camus tikslas – baigti klausimais – nėra naikinti ar pakirsti, bet išvaduoti individą iš banalios egzistencijos patogumo“ (Sagi 2002, 133). Nepaisant to, kad Klamansas pateikia tarpusavyje susijusių teiginių programą, tačiau ji lieka paini. Išprotėjęs Garšva išvis netenka galimybės priimti kokį nors pasaulėžiūros verdiktą. Klamansas ir Garšva ieško atsakymų, suteikiančių nusiramimą, kalbant šiek tiek teologiškai, jie ieško atleidimo. Bet atleidimas nebeįmanomas, nes skirtingai negu krikščionybėje, kai kiekvienas tikintysis pirmiausia atsako už save patį, moderniojoje kaltumo situacijoje individams tenka kolektyvinė atsakomybė. „Niekam niekada nieko neatleisti – toks mano išeities principas. [...] Filosofijoje, kaip ir politikoje, palaikau bet kokią teoriją, nepripažįstančią žmogaus nekaltumo, ir bet kokią praktiką, laikančią ją kalnu“ (Camus 2010, 97). Nėra jokių ribų, kriterijų, vertybių, galinčių padėti susiorientuoti pasaulyje, viskas susimaišo, susilieja, nebelieka nieko aiškaus. Tokiame kontekste Garšvos išprotėjimas atrodo logiškas kolektyvinės būsenos padarinys.⁶⁴

Po šių pastabų galima konstatuoti, kad daugelis apibrėžčių, taikytų individo ir kolektyvo santykiui, sociokultūrinei situacijai charakterizuoti tinka kaltei. Kaltė skleidžiasi ne tik neautentiškumo ir simuliacijos apsuptyje, ji gali būti prilyginta *spektakliui*. Kaltės spektaklio aktoriai – Klamansas ir Garšva. Klamanso monologe netgi esama tiesioginės nuorodos į teatrą ir aktorystę⁶⁵ bei prisipažinimų, kada tekdavo apsimetinėti, pavyzdžiui, siekiant suvilioti kokį nors moterį. Romano pabaigoje Klamansas pradeda kalbėti už kolektyvą. Galbūt tai ir yra pats svarbiausias jo atradimas, kad „Aš“ – tai „Mes“, ir kad nėra jokių „Jie“, nėra nuo kolektyvo nepriklausomo individo. Kad ir kaip stengtųsi atsiriboti, pasprukti ar išvengti kaltės, visi visuomet liks kalti. Garšva taip pat gali būti laikomas teatrališku individu su ekstravagantiškais liaudies kultūros intarpais – sutartinėmis.⁶⁶ Beje, tokio spektaklio, kuris atkartojamas automatiškai, tarsi užprogramuotas – gatvės, viešbutis, liftas. Tai – sistema produkuojanti pati save, mažesniu mastu reprodukuojanti kolektyvą.

Perėjusi visą metamorfozių ciklą įsteigiama pirmąją, visuotinė kaltė, susaistanti individus ir kolektyvą. Pastarasis šio žinojimo dar gali išvengti tūlo saviapgaulės būdu, bet tik ne sąmoningo individo autentiška geba būti.

⁶⁴ Ne radikalus, bet radikaliai tikroviškas.

⁶⁵ „Vaidinau veiklą, protingą, dorovingą, pilietišką, pasipiktinusių, atlaidų, užjaučiantį, moralizuojantį žmogų... [...] Dar ir dabar perpildytas stadionas, kur vyksta sekmadieninis mačas, ir aistringai mylimas teatras man tebėra vienintelės vietos pasaulyje, kur jaučiuosi nekaltas“ (Camus 2010, 65–66).

⁶⁶ „Atėjo baudžiava, ir vėliau išsivadavę vergai tesugebėjo konkuruoti su ponais: harmonizuoti ir perkelti į šiaurę braškantį Olimpą“ (Škėma 2012, 93).

IV. IŠVADOS

1. Kaltės fenomeno raiška tirta iš individo ir kolektyvo santykio perspektyvos, pasitelkus M. Heideggerio čiabūties analitiką ir J. Baudrillard'o sociologines filosofines koncepcijas. Čiabūties analitikai teko pasirinktos metodologijos pagrindo vaidmuo: terminija ir suteiktos priegios prie problemos laidavo konceptualų ir pagrįstą tyrimo pobūdį. Čiabūties, tūlo, sambūvio, būties myriop, rūpesčio, išgąščio, baimės, kaltės ir kt. sampratos nuosekliai pritaikytos konkretaus romano analizei. Kertiniais vienetais tapo santykis tarp čiabūties ir tūlo beveik sinonimiškai atitikęs individo ir kolektyvo santykį. Neautentiškumo – autentiškumo skirtis leido identifikuoti skirtingas čiabūties galimybes ir išvengti vulgarizuoto alternatyvaus sociumo vaizdinio. Tuo pačiu buvo suspenduoti antrinę reikšmę turintys aspektai, pavyzdžiui, psichologijos, moralės, religijos, kreipiantys nuo šio darbo tikslo. J. Baudrillard'o sociologinės filosofinės koncepcijos atliko nuolatinio čiabūties analitikos „palydovo“ vaidmenį. Remiantis jomis atskleisti konkretūs sociokultūrinio konteksto elementai, reikšmingi atliekamam tyrimui. Simuliacijos ir hiperrealybės koncepcijos papildė kolektyvo kritiką, urbanistinių erdvių, ženklų ir kt. įtakos individui išsklaidą. Vartotojiškumas ir pakartojamumas, priskirtini individui, papildė neautentiškumo ir tūlo sampratas, ypač, kai omenyje buvo turimos konkrečios charakteristikos.
2. Kaltės fenomeno tyrimas Albert'o Camus romane „Krytis“ realizuotas pagrindinio herojaus Žano Batisto Klamanso kaltės patirties analizės. Pirminė prielaida, vėliau patvirtinta paties tyrimo rezultatų, jog kaltės patirtis sudaryta iš skirtingų etapų – metamorfozių, disponuojančių savita forma. Pirmoji metamorfozė – *nekaltumas, arba neįsisąmoninta kaltė*, t. y. kaltė funkcionuoja faktiškai, tačiau konkretus individas nenumano ją esant. Jo egzistencija paremta pasitikėjimu ir mėgavimusi savo asmeniu, vartotojiškumu, nekritišku kolektyvinių priedermių pildymu. Antroji metamorfozė – *buvimas kaltam dėl kažko* – implikuojama mistifikuoto impulso juoko. Šitaip įgalinama užmaršties – atminties opozicija, o pastarosios ir konfrontacija su kolektyvinių konvencijų viršenybe. Be to, juokas suteikė rasties galimybę baimei, neturinčiai konkrečių [buvinio] atitikmenų, bet vedančiai čiabūtį prie savasties atverties. *Prasižengimas* – trečioji kaltės metamorfozė, turinti dvejopą prasmę: pirma, herojus nesuteikia pagalbos jos prašančiam žmogui, antra, tapdamas konkrečiai kaltas „*dėl ko*“ jis atranda visuotinės kaltės tikrumo požymių prielaidas. Kaltę lydi baudimas ir atgaila, nutolimas nuo kolektyvo. Paskutinis kaltės etapas – *pirmapradė kaltybė*, arba *visuotinė kaltė*, kai paskelbiama ir individo, ir kolektyvo kaltė, nebegalima nei atleisti, nei atpirkti. Herojus pateikia savotišką „kaltės filosofiją“, kurios pagrindinė doktrina: kaltinti save, kad galėtum teisti kitus.

3. A. Škėmos romane „Balta drobulė“ reprezentuojama kaltės patirtis taip pat nevienalytė, sudaryta iš keturių metamorfozių, formaliai atitinkančių išskirtąsias A. Camus romane „Krytis“. Nepaisant šio atitikimo, kiekvienai metamorfozei būdinga savita forma. Pirmoji metamorfozė – *nekaltumas* – susijusi su gimtosios lietuviškos kultūros prieglobsčiu, gebėjusiu laiduoti fiktyvų nekaltumą. Vis dėlto tam tikros individualios herojaus apibrėžtys, iš jų svarbiausios – liga ir poeto pašaukimas, – sulaukia neigiamo kolektyvo atsako. Neurastenija tampa individo egzistencijos ir vietos kolektyve stigma. Sociopolitinės aplinkybės transformuoja kolektyvą, kuriame naujai apibrėžiamos individo pareigos ir teisės. Amerikietiškoje visuomenėje herojus bando atkurti pozityvų santykį su kolektyvu, besirengdamas atlikti konvencionalias individo priedermes. Antroji kaltės metamorfozė – *buvimas kaltam dėl kažko* – susijusi su svetimumo pojūčiu kolektyve, patiriamu ne tik herojaus, bet tapusiu bendra individualia jausena. Po jos sekęs *prasižengimas* kilo dėl nesugebėjimo realizuoti sugrįžimo į kolektyvą galimybes. Tuo pačiu minėtas veiksmas potencialiai laikomas sugrįžimo į pradinį nekaltumą garantija. Ketvirtoji metamorfozė – *pirmapradė kaltybė, arba visuotinė kaltė* – įtvirtina regresyvaus judesio neįmanomumą: Garšva ne tik nesusitaiko su esama kalte, bet ir pašalinamas iš jos raiškos proceso.
4. Abiejų romanų tyrimo rezultatai apjungiami komparatyvistinės tematologijos. Pagrindinė tema – kaltė, traktuojama tiek kaip procesas, tiek kaip rezultatas. Svarbiausias vienijantis veiksnys – keturios metamorfozės: nekaltumas, arba neįsisąmoninta kaltė; buvimas kaltam dėl kažko; prasižengimas; pirmapradė kaltybė, arba visuotinė kaltė. Šis veiksnys vienija, bet ne niveliuoja: kiekvienas romanas pateikia savą kaltės situaciją ir jos sprendimo būdus. Vertinant pastaruosius iš rezultato pozicijos paaiškėja, jog dominuoja negatyvi tendencija: kaltės neįmanoma panaikinti. Vis dėlto ši konstatacija nereiškia, jog būtina destruktivi baigmė. Ji išstinka tik „Baltos drobulės“ herojų Garšvą – jis išprotėja. Galimas pozityvus būdas – kaltojo individo egzistencija, nuolat reflektuojama ir aktualizuojama. Pastaruosius veiksmus skatina ir sociokultūrinio konteksto pasikeitimo funduojamas atidumas. Būdingas kaltės interiorizacijos procesui momentas – mirties įvykis įgauna dvejopą vertinimą: svarbus ir esminis „Krytyje“, nereikšmingas „Baltoje drobulėje“. Daugelis kitų lyginamųjų kaltės temos aspektų pademonstruoja, kad ta pati tema skirtingų kultūrų atstovų suprantama ir vertinama skirtingai. Egzistenciškai (bet nebūtinai autentiškai) svarbus susitaikymas su visuotine kalte A. Camus romane „Krytis“ atrodo nesuderinamas su siekiu perkelti kaltę „*kažkam kitam*“ Antano Škėmos romane „Balta drobulė“.
5. XX a. žmogaus kaltės patirtis tampa procesuali ir ribojama vien žmogiškuoju mastu (t. y. siekiama abstrahuotis nuo transcendencijos). Visų pirma, tai reiškia, jog kaltė skyla į atskirus etapus, kurių kiekvienas gali tapti galutiniu, t. y. paskiro individo kaltės jausena gali pereiti visus minėtus etapus,

lygiai kaip gali būti sustabdyta ir įtvirtina kuriame nors viename. Jeigu tai nesąs galutinis kaltės fenomeno raiškos etapas, galima teigti, kad liekama neautentiškumo būsenoje, neįsteigiama esminė tiesos atvertis. Vadinasi, neišnaudojamos individualios gebos būti galimybės. Kaltė priklauso tiesos apie individą atverčiai, nes keičia jo savipratos, savikūros, santykio su Kitais ir pasauliu konfigūraciją. Kaltės savybė kisti gali būti įvardijama kaip etapas, *metamorfozė*, – pastarojo termino legitimumas esąs ne tik metaforiškas, bet ir objektyviai pagrindžiamas. Individas keičia pavidalus sulig kiekviena realizuota metamorfoze, apsprendžiančia, viena vertus, individualią konstituciją, kita vertus, kolektyvinę sąrangą. Kaltės raiška formuojama ne vien individo, o ir kolektyvo, nors dėl jo beasmėniškumo, konkrečius pavidalus sučiuopti nelengva. Galutinė kaltės metamorfozė – pirmą kartą kaltybė, arba visuotinė, metafizinė kaltė, užkraunama pirmiausiai individui, tirtuose romanuose jau reprezentuojama kolektyviniu lygmeniu. Į kaltumo sferą įtraukiamas „Aš“ tapatus „Mes“: kaltės visuotinumas sutapatinamas su egzistencijos kolektyve neišvengiamumu.

KALTĖS METAMORFOZĖS ALBERT'O CAMUS ROMANE „KRYTIS“ IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE „BALTA DROBULĖ“

V. SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *kaltė, individas, kolektyvas, čiabūtis, tūlas, (ne)autentiškumas, mirtis, rūpestis, krytis, sociokultūrinis kontekstas, vartotojiškumas.*

Kaltės fenomeno raiška Albert'o Camus romane „Krytis“ (1956) ir Antano Škėmos romane „Balta drobulė“ (1958) tiriama naudojantis individo ir kolektyvo santykio prieiga. Tyrimo metodologija – M. Heideggerio čiabūties analitika, J. Baudrillard'o sociologinės filosofinės koncepcijos ir komparatyvistinė tematologija, atliekanti vienijančią atskirų tyrimo dalių funkciją.

Kaltė traktuojama kaip daugiaprasmiškas, sudėtingas, iš atskirų, bet tarpusavyje susijusių etapų, *metamorfozių*, sudarytas reiškinys. Metamorfozės keičia viena kitą tol, kol prieinamas galutinis rezultatas – suformuojamas tam tikras kaltės pavidalas. Abiejuose romanuose tiriama kaltės patirtis, ir kaip procesas, ir rezultatas, apima keturias skirtingas metamorfozes: nekaltumą, arba neįsisąmonintą kaltę; buvimą kaltam dėl kažko; prasižengimą; pirmą pradžią kaltybę, arba visuotinę kaltę. Nors kaltės struktūra bendra, tačiau kiekviena metamorfozė formuoja skirtingus patirties ir jausenos būdus. Taip pat skiriasi kaltumo interiorizacijos lygmuo: individas gali prisiimti kaltę arba jos šalintis.

Kaltuoju pirmiausiai ir dažniausiai paskelbiamas individas, neatlikęs kolektyviai reikšmingomis laikomų pareigų. Tačiau kaltė taip pat priskiriama kolektyvui kaip būdinga jo funkcionavimo savybė. Nė vienas kolektyvo narys nebegali būti laikomas nekaltu arba manyti galįs išvengti kaltės. A. Camus romano „Krytis“ herojus Žanas Batistas Klamansas tampa „atgailaujančiu teisėju“, skelbiančiu savitą kaltės mokymą. A. Škėmos romano „Balta drobulė“ herojui Antanui Garšvai nepavyksta įgyvendinti pozityvių planų kolektyvo ir Kito [žmogaus] atžvilgiu ir jis išprotėja.

Kiekviena kaltės metamorfozė prisideda prie individo transformacijos proceso, keičiančio jo individualias apibrėžtis ir sąveikos su kolektyvu būdą. Kaltė gali būti traktuojama kaip tiesos atverties momentas, individo egzistencijos kolektyve neišvengiamumo atributas.

THE METAMORPHOSES OF GUILT IN ALBERT CAMUS'S NOVEL "THE FALL" AND ANTANAS ŠKĚMA'S NOVEL "THE WHITE SHROUD"

VI. SUMMARY

Key words: *guilt, individual, collective, Dasein, das Man, authentic and inauthentic existence, death, care, fall, sociocultural context, consumerism.*

The representation of the phenomenon of guilt in Albert Camus's novel "The Fall" (1956) and Antanas Škėma's novel "The White Shroud" (1958) is analysed using the approach of the relation between individual and collective. The methodology of the Master's thesis is based on M. Heidegger's analysis of *Dasein*, J. Baudrillard's sociological and philosophical conceptions, and the comparative thematology, which unifies the separate parts of the present research.

In this paper, guilt is interpreted as the polysemantic and multiple phenomenon consisting of the separate, but together related phases, also known as *metamorphoses*. These metamorphoses change one another until the final result is available, i.e. the particular form of guilt is formed. The experience of guilt, which is depicted in the chosen novels, is analysed both as the process and the result. It involves four different types of metamorphoses: innocence or unconscious guilt; feeling guilt for somebody / something; transgression; initial or general guilt. Although the structure of guilt is common, every metamorphosis forms the variable modes of its experience and perception. Also the level of the interiorization of guilt varies from its acceptance to avoidance.

Firstly and mostly, an individual is declared to be "the guilty" when he / she does not accomplish the duties, which are collectively meaningful. However, guilt is also attributed to collective as a common feature of its workings. Therefore, none of collective members can no longer be presumed innocent or to believe that he / she could avoid the guilt. The hero of Albert Camus's novel "The Fall" Jean-Baptiste Clamence becomes a "judge-penitent", who declares his peculiar philosophy of guilt. Meanwhile, the hero of Antanas Škėma's novel "The White Shroud" Antanas Garšva is not able to implement the positive plans in regard to collective and the Other; accordingly, he goes mad.

Every metamorphosis of guilt takes its place in the whole process of transformation, which changes the individual's characteristics and the manner of his / her interaction with collective. Guilt could be interpreted as the moment of open truth, the attribute of inevitable individual's existence in collective.

VII. LITERATŪRA

1. Camus Albert, *Krytis*, iš prancūzų kalbos vertė Laima Rapšytė, Vilnius: Baltos lankos, 2010.
2. Škėma Antanas, *Balta drobulė*, Vilnius: Alma littera, 2012.
3. Baranova Jūratė, *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Vilnius: Tyto alba, 2006.
4. Baudrillard Jean, *Simuliakrai ir simuliacija*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 2009.
5. Baudrillard Jean, *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*, iš prancūzų kalbos vertė Neringa Abrutytė, Kaunas: Kitos knygos, 2010.
6. Berg Eric B., „Lessons in Contrast from The Fall: from Lucidity to Opacity“, in *Journal of Camus Studies* 2013, 2014, p. 17–27, [žiūrėta 2015-05-03]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=1RIYBwAAQBAJ&pg=PA17&dq=camus+the+fall&hl=en&sa=X&ei=ri1GVZuMIaLkyAOvsoCIAQ&ved=0CDQQ6AEwBDgK#v=onepage&q=camus%20the%20fall&f=false>.
7. Brazauskas Nerijus, *XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
8. Camus Albert, *Esė rinktinė. II dalis*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Baltos lankos, 2010.
9. Camus Albert, *Laiminga mirtis*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Baltos lankos, 2007.
10. Camus Albert, *Sizifo mitas*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Baltos lankos, 2007.
11. Camus Albert, *Svetimas*, iš prancūzų kalbos vertė Laima Rapšytė, Vilnius: Baltos lankos, 2007.
12. Čičelis Ramūnas, „Trauminis subjektas Antano Škėmos Baltoje drobulėje, Ričardo Gavelio Vilniaus pokeryje“, in *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 176–185.
13. Grenier Roger, *Albert Camus: saulė ir ūksmė. Intelektualinė biografija*, iš prancūzų kalbos vertė Vytautas Bikulčius, Vilnius: Baltos lankos, 2010.
14. Heidegger Martin, *Būtis ir laikas*, iš vokiečių kalbos vertė Tomas Kačerauskas, Vilnius: VGTU leidykla Technika, 2014.

15. Jung Willi, „Schuld und Gedächtnis – La Chute von Albert Camus“, in *Albert Camus oder der Glückliche Sisyphos – Albert Camus ou Sisyphes heureux, Deutschland und Frankreich im Wissenschaft Dialog 4*, Bonn University Press, 2013, p. 195–218, [žiūrėta 2015-05-05]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=xVtHAAwAAQBAJ&pg=PA199&dq=camus+der+fall&hl=en&sa=X&ei=md1IVZf-JuH4yQOXtIGoBw&ved=0CDQQ6AEwAw#v=onepage&q=camus%20der%20fall&f=false>.
16. Kalėda Algis, *Romano struktūros matmenys. Literatūrinės komunikacijos lygmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
17. Kellner Douglas, „Jean Baudrillard“, in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2007, žiūrėta [2015-05-11]. Prieiga per internetą: <http://plato.stanford.edu/entries/ baudrillard/>.
18. Longstaff Moya, *The Fiction of Albert Camus. A Complex Simplicity*, Bern: Peter Lang AG, 2007, [žiūrėta 2015-05-05]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=MP6ieCkIqVsC&printsec=frontcover&dq=longstaffe&hl=en&sa=X&ei=8CVJVbuBEaWhyAOUvoCOCg&ved=0CCQO6AEwAQ#v=onepage&q=longstaffe&f=false>.
19. Maze John Robert, *Albert Camus: Plaque and Terror, Priest and Atheist*, Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2010, [žiūrėta 2015-05-12]. Prieiga per internetą: http://web.a.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzQ4NTM2MI9fQU41?sid=7f6279c0-cac6-4911-b48c-f6c6e7dfe9d0@sessionmgr4001&vid=4&format=EB&lpid=lp_135&rid=0.
20. Otten Terry, „The Fall and After. La Chute by Albert Camus. After the Fall by Arthur Miller“, in *After Innocence. Visions of the Fall in Modern Literature*, Pittsburg: The University of Pittsburg Press, p. 113–148, [žiūrėta 2015-05-03]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=JjHEM3iLxMMC&pg=PA219&dq=camus+the+fall&hl=en&sa=X&ei=NSZGVZf1L8mAywPh4oD4Bw&ved=0CFcQ6AEwCg#v=onepage&q=camus%20the%20fall&f=false>.
21. Pociūtė Rima, „Baltos drobulės sąsajos su romano parašymo aplinka“, in *Antanas Škėma ir slinktys lietuvių literatūroje. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 165–175.
22. Sagi Abraham, *Albert Camus and the Philosophy of the Absurd*, Amsterdam – New York, 2002, [žiūrėta 2015-05-10]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=7vXcgMcC->

[zQC&printsec=frontcover&dq=camus+der+fall&hl=en&sa=X&ei=ci1PVYrMJcHJsQGR44DoCg&ved=0CCQQ6AEwAtha#v=onepage&q&f=false.](https://books.google.lt/books?id=9WhIVncGV3cC&pg=PA196&dq=camus+der+fall&hl=en&sa=X&ei=ci1PVYrMJcHJsQGR44DoCg&ved=0CCQQ6AEwAtha#v=onepage&q&f=false)

23. Satkauskytė Dalia, „Kodėl Škėma – ne Camus, arba šis bei tas apie lietuvišką egzistencializmą“, in *Antanas Škėma ir slinkty lietuvių literatūroje. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 39–51.
24. Solomon Robert C., „Pathologies of Pride Camus’ The Fall“, in *Dark Fellings, Grim Thoughts. Experience and Reflection in Camus and Sartre*, Oxford University Press, 2006, p. 196–212, [žiūrėta 2015-05-02]. Prieiga per internetą: [https://books.google.lt/books?id=9WhIVncGV3cC&pg=PA196&dq=camus+the+fall&hl=en&sa=X&ei=PdgrVd79NJDdarOogPAO&ved=0CFQQ6AEwCQ#v=onepage&q=camus%20the%20fall&f=false.](https://books.google.lt/books?id=9WhIVncGV3cC&pg=PA196&dq=camus+the+fall&hl=en&sa=X&ei=PdgrVd79NJDdarOogPAO&ved=0CFQQ6AEwCQ#v=onepage&q=camus%20the%20fall&f=false)
25. Steiner George, *Heideggeris*, iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 1995.
26. Sverdiolas Arūnas, „Šis tas apie pamėklinę būtį svetur ir čionai“, in *Apie pamėklinę būtį. Ir kiti etiudai*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 173–198.
27. Tamošaitis Regimantas, „Antanas Škėma: tolstančio laiko herojus“, in *Antanas Škėma ir slinkty lietuvių literatūroje. Kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 186–197.
28. Tauragienė, Violeta, „Aiškumo šviesa. Įvadas“, in Albert Camus, *Esė rinktinė. I dalis*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
29. Trageser – Rebetez Françoise, „Zeitliches und raumliches “Exil” für Clamence in La Chute“, in *Die Symbolik von Licht und Schatten bei Albert Camus: Paradigmenanalyse im Spannungsfeld der Polarität Natur Geschichte*, Geneve: Librairie Droz. S. A., 1995, p. 241– 259, [žiūrėta 2015-05-10]. Prieiga per internetą: [https://books.google.lt/books?id=FQnDXbhOKkwC&pg=PA62&dq=camus+der+fall+der+today&hl=en&sa=X&ei=fjJPVeylBcm3sQH0qoD4BQ&ved=0CCUQ6AEwATgU#v=onepage&q=camus%20der%20fall%20der%20today&f=false.](https://books.google.lt/books?id=FQnDXbhOKkwC&pg=PA62&dq=camus+der+fall+der+today&hl=en&sa=X&ei=fjJPVeylBcm3sQH0qoD4BQ&ved=0CCUQ6AEwATgU#v=onepage&q=camus%20der%20fall%20der%20today&f=false)
30. Vaičiulėnaitė – Kašeliūnienė, Nijolė, *Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika. Mokomoji priemonė filologijos studentams*, Vilnius: Edukologija, 2013.
31. Višomirskytė Vijolė, *Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė*, Kaunas: VDU leidykla, 2004.
32. Zėndig Brigita, *Alberas Kamiu. Biografinė apybraiža*, iš vokiečių kalbos vertė Eugenijus Striaukas, Kaunas: Europa, 1995.

33. Žėkaitė Janina, *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
34. Херрманн Фр. – В. фон, „Бытие и время“ и „Основные проблемы феноменологии“, in *Философия Мартина Хайдеггера и современность*, Москва: Наука, 1991.

VIII. METRIKA

Jūratė Jasaitytė, *Kaltės metamorfozės Albert'o Camus romane „Krytis“ ir Antano Škėmos romane „Balta drobulė“*. *Magistro darbas*, vadovas prof. dr. Vytautas Bikulčius, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2015, 57 p.

IX. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Jūratė Jasaitytė, *The Metamorphoses of Guilt in Albert Camus's Novel "The Fall" and Antanas Škėma's Novel "The White Shroud"*. *Master Thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Vytautas Bikulčius, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2015, 57 p.

X. PUBLIKACIJOS MAGISTRO DARBO TEMA

SMD tezės

Jasaitytė J., „Kaltės metamorfozės Albert'o Camus romane „Krytis“: mirties ir savižudybės variacijos“, Studentų darbai – 2015. XIX bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta 140–osioms Povilo Višinskio gimimo metinėms. Programa ir pranešimų tezės, Vilnius: BMK leidykla, 2015, p. 72–73.

Pranešimo santrauka

Jasaitytė J., „Kaltės metamorfozės Albert'o Camus romane „Krytis“ ir Antano Škėmos romane „Balta drobulė“: mirties artumas“, XIX respublikinė studentų lituanistų mokslinė konferencija literatūrologui Juozapui Girdzijauskui atminti. Mokslinės konferencijos pranešimų santraukos, Kaunas, 2015, p. 10–11.